

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1113328/10

בבית הדין הרבני האזורי נתניה

לפני כבוד הדיינים:

הרב שניאור פרדס – אב"ד, הרב חיים ו' וידאל, הרב יאיר לרנר

התובעת: פלונית (ע"י ב"כ טו"ר ניסים אברג'יל)

נגד

הנתבע: פלוני

הנדון: פרשנות הסכם ומתן כסף דרך קבע לאור אומד הדעת וההתנהלות – מתנה גמורה, שיור במתנה או מתנה בתנאי

פסק דין

טרם דבר – החלטה לעניין בקשה פסילת ההרכב

ביום כ"ד באדר התשע"ח (11.3.2018) ניתנה החלטה:

לאור המקרה החמור שאירע ביום שישי האחרון – כ"ב באדר תשע"ח (9.3.18):

להלן סדר הדברים ובסופם החלטה.

ביום שישי כ"ב באדר תשע"ח (9.3.18) בשיחה אישית של אחד מדייני ההרכב עם אלמוני, אשר התקיימה לבקשתו של אותו אלמוני, הצליח אותו אלמוני לשרבב לשיחה, שעסקה בנושאים אחרים – אישיים של הפונה, שני משפטים טרם הצליח הדיין להשתיק אותו. בין יתר הנושאים שדוברו הוא התבטא במילים אלו: "עד מתי יש אפשרות להוסיף מסמכים לתיק?" כמו כן אמר שצד אחד מסכן, עשו עוול, השתמשו בכרטיס אשראי שלו.

הדיין הבין מיד שמדובר בניסיון לדון בתיק פעיל שמתנהל. אך באותה עת עוד סבר שמדובר בתיק שאינו לפניו. לאחר זמן עלה בליבו שהוא מתכוון לתיק שנמצא בהרכבו מבלי להבין על איזה תיק מדובר. לאחר בדיקה של הדיינים היום בתיקים רבים הם הגיעו למסקנה שכנראה ולכאורה מדובר בתיק ספציפי שמתאים לנתונים שהעלה, וייתכן שמדובר בתיק דנן.

מייד לאחר השיחה התקשר הדיין לעוזר המשפטי בבית הדין נתניה וכן למנכ"ל בתי הדין הרב יעקבי, בצוהרי יום שישי, לדווח להם על המקרה אך לא היה מענה.

יודגש שהדיין הבהיר לאיש שיחו מיידית שמעולם ולעולם לא ידבר עם אף אחד על תיק שקשור לבית דין כלשהו בעולם – זה נגד החוק ועניין פלילי חמור.

בבוקר יום ראשון שוב פנה הדיין לעוזר המשפטי בנתניה. האחרון הפנה אותו למנכ"ל בתי הדין בפועל הרב יעקבי לקבלת הנהלים שהתפרסמו על ידו (כיועץ משפטי) בנושא.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לאחר ייעוץ משפטי עם הרב יעקבי – מנכ"ל בתי הדין בפועל וההפניה לנהלים ששלח לדייני ישראל במוצש"ק, ל' בסיוון תשע"ד (28.6.14) שזו לשונם (ציטוט חלקי):

בהתאם להנחיית כבוד נשיא בית הדין הרבני הגדול, הראשון לציין הרב הראשי לישראל, הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א, אני מרענן לפני כת"ר דייני ישראל את האיסור החל על דיין לשעות אל פניות מטעם בעלי דין אל דיין שלא בתוך גדריו הדיון בתיק בית הדין – בשום צורה ובשום אופן, הן בעל־פה הן בכתב – ולקיים "שְׁמַע בֵּין אֲחֵיכֶם וּשְׁפֹטֶתֶם צֶדֶק" (דברים א, טז; סנהדרין ז, ב; שולחן ערוך חושן משפט יז, ה, וע"ש בפתחי תשובה).

כדי למנוע טענות ומענות בהקשר זה מתבקשים כת"ר לפעול כאמור להלן:

[...] נעשתה פנייה בעל־פה אל דיין שלא בתוך גדריו הדיון בעניינו של תיק שנדון לפניו, יפסיק הדיין מיד את הפונה מדבריו ויעמידנו על האיסור הקיים על המשך השיחה.

הדיין יכתוב החלטה בתיק בית הדין הנוגע לעניין ובה ידווח על חילופי הדברים שנעשו בעל־פה, ואם הפנייה נעשתה בכתב יצרף את הכתב, ויודיע בהחלטתו לצדדים כי הם רשאים להתייחס לעניין [...]

לכאורה העניין דלעיל נכנס תחת הקטגוריה של ניסיון דיבור עם דיין וניסיון השפעה פסולה מחוץ לכותלי בית הדין.

בהתאם להנ"ל הנחה הרב יעקבי כי אם ברור באיזה תיק מדובר, היה מקום לציין את שמו של אלמוני הנ"ל. אך מכיוון שלא ברור לבית הדין לחלוטין באיזה תיק מדובר, אלא רק מתוך השערה בלבד לא יצוין שמו של אלמוני הנ"ל.

מכל מקום, בהתאם לסעיף 2ב' לנהלים הנ"ל ניתנת זכות תגובה לצדדים בתוך שבעה ימים.

ע"כ לשון ההחלטה.

הוגשו תגובות הצדדים ובקשת האיש לפסילת הרכב.

בעניין הבקשה של הנתבע לפסילת ההרכב עקב המתואר בהחלטה מיום כ"ד באדר התשע"ח (11.3.2018), יובהר כי בית הדין דוחה את הבקשה.

החוק מונה את עילות הפסלות של הדיינים (סעיף 19א' לחוק הדיינים, תשט"ו – 1955):

(א) דיין לא ישב בדין אם מצא, מיזמתו או לבקשת בעל דין, כי קיימות נסיבות שיש בהן כדי ליצור חשש ממשי למשוא פנים בניהול המשפט.

(ב) בלי לגרוע מהוראות סעיף קטן (א), דיין לא ישב בדין בידעו שמתקיים אחד מאלה:

(1) צד להליך, בא כוחו או עד מרכזי, הוא בן משפחה של הדיין או שקיימת ביניהם קרבה ממשית אחרת;

(2) יש לדיין עניין כספי ממשי או עניין אישי ממשי בהליך או בתוצאותיו, בצד להליך, בבא כוחו או בעד מרכזי, או שלבן משפחה מדרגה ראשונה של הדיין יש עניין כספי ממשי או עניין אישי ממשי בהליך או בתוצאותיו, בצד להליך או בבא כוחו;

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

(3) בטרם התמנה לדיין היה הדיין מעורב באותו עניין הנדון בהליך שלפניו כבא כוח, כבורר, כמגשר, כעד, כיועץ מקצועי, כמומחה, או בדרך דומה אחרת.

לצורך פסילת דיין או הרכב יש צורך ב"חשש ממשי למשוא פנים".

במקרה שלפנינו, אף כי לכאורה יש חשש שנעשה ניסיון פסול מצד אחד מבעלי הדין. עם כל זה אין לפנינו חשש ממשי ואף לא צל צל של חשש מצד בית הדין למשוא פנים. בית הדין מתייחס להתנהלות שכזו בחומרה ובשאל נפש. בית הדין כהרגלו מאז ולתמיד ידחה התנהלות זו על הסף וישמור על נקיית השפיטה ללא משוא פנים על פי החוק וההלכה.

לגופו של עניין

להלן דעות חברי בית הדין ולאחריהן המסקנה ופסק הדין כדעת הרוב.

דעת הרב חיים ו' וידאל

לפנינו תביעות התובעת להשבת כספים. היא מבקשת החזר בעבור כספים שלקח הנתבע מחשבונה הפרטי, לדבריה. כן היא תובעת החזר מיטלטלין שלפי דבריה שייכים לה וכן מחצית מהכספים שהכניס הנתבע – אז הבעל – לחשבון הפרטי שלו. מאידך גיסא הנתבע תובע גם הוא החזר כספים שהעביר לתובעת לאחר מועד הקרע ומתנגד להשבת המיטלטלין לתובעת.

רקע

הצדדים נישאו בשנת 2010. בתאריך ח' בטבת תשע"א (15.12.10) ערכו הצדדים הסכם ממון והפרדה אשר קיבל תוקף של פסק דין בבית המשפט.

לצדדים ילדה אחת משותפת.

במהלך שנת 2016 נסעו הצדדים לטיול ברומא. משם המשיך האיש לבדו להודו וחזר בתאריך כ"ה בתשרי תשע"ז (27.10.16). לאחר חזרתו ארצה גילתה האישה, לדבריה, שהאיש בקשר עם אישה נוספת שעימה נסע להודו ובעקבות כך חל פירוד בין הצדדים אשר הוביל בסופו של דבר לגירושין ביניהם ביום כ"ד באדר תשע"ז (22.3.17).

בתאריך כ"ג באדר תשע"ז (21.3.17) ערך בית הדין הסכם בין הצדדים הכולל הסכמות בנוגע לכתיבה ולמשמורת.

הסכם הממון וטענות הצדדים

בסעיף 20 להסכם הממון נכתב:

הצדדים מסכימים כי גם לאחר חתימת הסכם זה, בין אם הצדדים ימשיכו להתגורר תחת אותה קורת גג אחת ובין אם ייפרדו חלילה, לא יהא ביניהם שיתוף ברכוש וכל צד יהיה הבעלים הבלעדי של רכושו בהווה ובעתיד, לרבות רכוש דניידי, נדל"ן [...] לרבות רנטות, פיצויים [...] משכורות ועוד. כל הנ"ל לרבות כל זכויותיו של מי מהצדדים אשר הוא הנהנה היחיד מהרכוש, העסקים והרווחים שלו, וכן האחראי הבלעדי לחובות והפסדים.

ואילו בסעיף 25 נכתב:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מוסכם בזאת על הצדדים כי במידה והבעל יפקיד כספים בחשבונות הרשומים מעלה (– חשבונות האישה) כל הכספים המופקדים יישארו ו/או יהיו ברשותה ובחזקתה הבלעדית של האישה מיום הפקדתם ויחשבו כשייכים לאישה מעת הפקדתם.

הנה, לכאורה קיימת סתירה בהסכם הממון בין סעיף 20 בהסכם לבין סעיף 25: לפי סעיף 20 משכורת כל צד תהיה שייכת לו בלעדית, ואילו לפי סעיף 25 הכסף שיימצא בחשבון של אחד הצדדים שייך לו בלעדית. בנידון שלפנינו, האישה הרוויחה את הכסף מעבודתו ב[...] ומאידך גיסא הפקיד את הכסף בחשבונה הפרטי של האישה. נמצא שלפי סעיף 20 לכאורה הכסף שייך לו ואילו לפי סעיף 25 הכסף שייך לאישה.

יש לבחון ולהגדיר היטב את המעמד של הכספים המצויים בחשבון על שם האישה: האיש היה מעביר כספים לחשבון האישה; האישה הייתה מוציאה כספים לאחזקת הבית המשותף, ובנוסף הייתה משלמת בהוראת קבע עבור בעלה; לאיש היה כרטיס אשראי שהכספים ששולמו על ידו, נמשכו מחשבון האישה.

והנה לטענת האיש הסכם הממון תקף. באשר לסעיף 25 – פעם טען האיש שאין לסעיף זה משמעות משפטית מאחד שהצדדים נהגו בכספים ככספים משותפים, ופעם אחרת טען האיש שבשעת החתימה על ההסכם לא היה מודע למשמעות הנובעת מסעיף 25, והוא מבקש מבית הדין לדון אותו כראוי ולא לקפח את זכותו כיוון שנהג, לדבריו, ב'תום לב'. עוד עולה מטענות האיש כי הקובע לעניין זה היא הצורה בה התנהלו הצדדים וממילא גם אין חשיבות לסעיף 20 הקובע שכל אחד נשאר בעלים על הכספים שהוא הכניס.

לטענת האישה על האיש להשיב את כל הכספים שהכניס אי פעם לחשבון הרשום על שמה. סעיף 25 נכתב למקרה זה בדיוק – כדי שכאשר האיש יפקיד כספים בחשבונה הרי כספים אלה יהפכו להיות שלה לכל צד ועניין. מה שנהגו הצדדים להשתמש בכספים לצרכים משותפים, לדבריה, היה רק מ'נדבת ליבה' ומשום ש'לא היה נעים לה' שבעלה לא ייחנה מהכספים שהכניס.

אולם בפעמים אחרות טענה האישה שסעיף זה נכתב כדי להגן עליה מפני נושי האיש – זאת אומרת: לדבריה נטלה הלוואות שהופקדו בחשבונה בעבור בעלה, וכדי שנושיו לא יוכלו לגבות מכספים אלה, היה צורך לרושם על שמה בלבד. יוער מייד שאם טענה זו מובילה למסקנה שסעיף 25 להסכם הוא רק פיקציה ואין לסעיף זה כל תוקף משפטי, הרי שטענה זו תפעל בניגוד מוחלט לתביעת האישה להשבת הכספים מהחשבון לטובתה כי טענה זו הרי שוללת את התוקף של סעיף 25 להסכם הממון, ונמצא שהכספים שהאיש הפקיד בחשבון מעולם לא נקנו לה ולא הפכו להיות כספים משותפים. אם הטענה מובילה למסקנה כי יש תוקף לסעיף זה רק לעניין שמירת הכספים מפני הנושים, את זה גופו יש לבחון – אם אפשר לעשות הסכם בצורה כזו והאם יש תוקף לקניין שנועד להברחה מנושים.

אכן בבואנו להכריע את הדין עלינו לבחון מהי המשמעות האמיתית של סעיפי ההסכם לפי אמת המידה ההלכתית.

והנה את הסתירה בין סעיף 20 לסעיף 25, עקרונית, אפשר ליישב בכמה אופנים ולכל אחד מהאופנים השלכה על מעמד והגדרת הכספים שהיו בחשבון האישה עד מועד הקרע. הדבר ברור שהצדדים מודים שההסכם נעשה בצורה זו כדי להבריח מנושים של האיש, אלא שלפי טענת האישה הצורך בהסכם היה כדי לשמר את כספי הלוואות שלוותה לצורך האיש, ולפי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

טענת האיש מעולם לא נלקחו הלוואות לצורכו מחשבון האישה מלבד הלוואה אחת שנועדה לצורך טיפולי פוריות (שהם עניין משותף).

לאור זה יש להבחין בין כמה אפשרויות:

א. העדפת סעיף 20 – הכספים שהכניס האיש לחשבון האישה נשארו בבעלותו והם כפיקדון או כהלוואה בידי האישה.

ב. שילוב של סעיפים 20 ו-25 – הכספים הם ברשות ובעלות שניהם כדין שותפים.

ג. העדפת סעיף 25 – הכספים שייכים רק לאישה, והיא מנדבת ליבה נתנה לבעלה ליהנות מהם (כאילו הם כספים משותפים, אך לבעלה אין זכות תביעה עליהם).

ד. שילוב של סעיפים 20 ו-25 – האיש נתן את הכספים לאישה באופן שהוא משייר לעצמו את הזכות ליהנות מהם (כאילו הם שותפים ויש לבעלה זכות תביעה עליהם).

ה. שילוב של סעיפים 20 ו-25 – הכספים ניתנו לאישה כמתנה על מנת להחזיר.

לכל אחת מהאפשרויות השלכה לגבי העברת הכספים על ידי האישה: לפי האפשרות הראשונה הרי היא כמי שמחזירה לאיש את כספיו; לפי האפשרות השנייה הכספים היו בבעלות משותפת ושולמו על פי הדין לצורך הוצאות השותפות שבין הצדדים; כך הוא גם בתוצאת הדין לפי האפשרות הרביעית (זאת אומרת: אומנם אין הם שותפים אך רובץ על הכספים שיעבוד שהאיש רשאי יהיה ליהנות מהם מכוח השיור. להרחבה בעניין זה ראה השלמה לנימוקיי בסוף פסק הדין); לפי האפשרות השלישית האישה זכתה בכספים לכל צד ועניין ואינה חייבת לבעלה כלום; וכך הוא גם לפי האפשרות החמישית אלא שלפי דרך זו, האחרונה, רובץ על האישה חיוב נפרד להחזיר אותם, ונראה לפי זה שהגדרת העברת הכספים מהאישה לבעלה היא כמתנה חדשה ולא כהחזר כספים שהיו שלו מקודם.

בראש ובראשונה כאשר אנו באים לבחון את הגדרת הכספים, צריכים אנו לדון מקודם אם הנושים של האיש (ולאחר ההפטר – הכונס) רשאים לגבות את חובם מחשבון האישה, שכן אם אין תוקף משפטי והלכתי להסכם שבין הצדדים הרי שכספים אלו נשארו ברשות האיש וזכות הנושים להיפרע מהם חרף ההסכם. והנה לכאורה לפי הדרך הראשונה לפי האמת הכספים נשארו בבעלות הבלעדית של האיש, וגם לפי הדרך השנייה לכאורה האיש אינו מאבד לפי ההסכם את בעלותו על הכסף אלא שכעת האישה שותפה עימו בכספים אלו, ואם כן שפיר יש ביכולת הנושים לגבות מהכספים. אבל לפי הדרך החמישית הרי בכל התורה "מתנה על מנת להחזיר שמה מתנה" בר מקידושין, אם כן גם בנידון דידן הדין כך ואין ביכולת הנושים לגבות מהחשבון (אלא מהאיש לכשיושבו לו).

מעמד ממון שהוברח מפני נושים

שו"ת הרא"ש (כלל עח סימן ג) הוא המקור לדין 'מברחת' שנפסק בשולחן ערוך (חושן משפט סימן צט סעיף ה), וזו לשונו:

תורת אמת וחקים טובים ומשפטים ישרים נתן הקדוש ברוך הוא לעמו ישראל על ידי משה רבינו עליו השלום: "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום", "צדיקים ילכו בם, ופושעים" – המתנכלים לעקש הישרה להגדיל שקל במאזני מרמה – חייבין חכמי ישראל לסכל עצתם ולבטל מחשבותם.

ועל זה נאמר "צדק צדק תרדוף" ואמרו חכמים (סנהדרין לב, ב ג) – כן ציינו מדפיסי שו"ת הרא"ש, ובאמת היא הרכבה מדרשת חז"ל שם מפסוק זה לעניין מרומה, ומדרשותיהם בכמה דוכתי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

(שבת י, א; עירובין נד, ב; מגילה טו, ב; חגיגה יד, א; בבא בתרא ח, ב; סנהדרין ז, א וקיא, ב) על פסוקים אחרים לעניין "דין אמת לאמיתו" שפירושו תוספות (שבת שם): "לאפוקי מרומה" ("דין אמת לאמתו" – לאפוקי מרומה).

ויען אשר ראיתי מקצת אנשים אשר כותבים נכסיהם ליהודים או לגוים ואחר כך לזין מעות וכשבא המלוה לגבות חובו מנכסיו מצוה להוציא השטר ותולה נכסיו באחרים, והכל רואין – אף על פי שכתב נכסיו לאחרים הוא מוחזק בהם ונושא ונותן בהם ומעולם לא יצאו מרשותו – כמו דין זה שבא לפני:

ראובן נתחייב בשטר באלף זהובים לשמעון, ותבעו לדין, וכשרצה הדיין להוריד שמעון לנכסי ראובן בא לוי להוציא שטר שלפני כמה שנים נכתב ששמעון זה נתן לאחד מבניו כל נכסיו – ושייר לעצמו זהוב אחד שירשנו מי שראוי ליורשו – והאמין על עצמו את בנו או הבא מכחו שאם יאמר בין בשעת מיתתו של האב בין בחייו על איזה ממון שימצא ברשות אביו שזהו הממון שנתן לו במתנה. ועוד עשה לו בשטר חיזוק אחר על עצמו, שנתחייב לו באלף כפולות והתנה בשטר שלא יתחייב בזאת המתנה אלא כל זמן שהשטר קיים ולא יועיל העתקה ממנו וגם לא יועיל אם יעידו העדים על הקנין אלא כל זמן שהשטר יוצא קיים מתחת יד בנו או הבא מכחו.

ובאתי לשבור מלתעות עול ולהפר מחשבות ערומים ולא יפיקו זממם ולהודיע ולבאר שאין במתנה זו ממש, לפי שידוע וניכר באומדנא דמוכח שלא גמר בלבו להקנות אלא להבריא נכסיו מבעלי חוביו וילוה ויאכל ממון של אחרים ולא ימצאו לגבות ממנו, דאנן סהדי שאין לך אדם שיתן ממנו לאחרים ויחזור הוא על הפתחים. ואף אם הבן עכשיו קטן כשיגדל יתבע נכסיו ויוציאם מתחת יד אביו ויצטרך האב לחזור על הפתחים.

מבואר בדברי הרא"ש שיש לבטל את המתנה שנתן הלווה (ראובן) ללוי כדי להבריא את חובו מהמלווה (שמעון) כיוון שיש אומדנא דמוכח שלא כיוון לשם מתנה אלא רק להערים על המלווה. וכאמור, כך נפסק בשולחן ערוך (חושן משפט שם).

לעומת זאת ברמ"א (שם) נפסק: "מיהו אם נראה לבית דין שלא כיוונו לערמה רק למתנה גמורה, קנה המקבל אע"ג שכוונתו הייתה להבריא."

ודבריו תמוהים שלכאורה אם כוונתו להבריא הרי זה בכלל הערמה האסורה ושהחמיר בה הרא"ש. וראה בנתיבות המשפט (שם ס"ק ו) שביאר שבמקום שהדברים מראים שנתן במתנה גמורה אף אם סיבת המתנה הייתה הרצון להבריא מבעלי חובו, שפיר נחשבת מתנה. וכך ביאר שם:

ולכאורה הלשון תמוה, דאם לא כיון לערמה האיך הייתה כונתו להבריא. ונראה פירושו דכל שטר מבריא הוא שיהיה רשות בידו לחזור, וזה המתנה נקרא שהיא רק להערמה בעלמא. אבל אם הייתה כונתו למתנה גמורה שלא יהיה יכול לחזור בו, כגון שכתוב בו "מתנה חלוטה", "מתנה עולמית" – דאז הוי מתנה גמורה כמו שכתב הר"ן בכתובות שם (דף לז ע"ב מדפי הרי"ף) – אף על גב דנתן מתנה [זו] רק כדי שלא יגבה ממנו הבעל חוב, שידוע שאם לא היה חייב לאחרים לא היה נותן מתנה זו, מכל מקום כיון שאין לו רשות לחזור ממתנה זו, יצאה מרשות הנותן וקונה המקבל ולא הבעל חוב. ודוקא במקום שרשות ביד הנותן לחזור קנה הבעל חוב מטעם שכתב הרא"ש בכתובות (פרק ח סימן ג) דכיון שיכול לחזור לא יצא מרשות הנותן. מה שאין כן הכא.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ביאור דבריו הוא לאור תיאור דברי הרא"ש (כתשובתו שם) שהגם שראובן נתן את נכסיו במתנה, הנכסים נשארו ברשותו והוא היה נושא ונותן בהם כבתחילה, וכך הוא ביאור דברי נתיבות המשפט שכתב "כיון דעדיין ברשות הנותן הוא", מה שאין כן במקרה שבסיפא של הסבר נתיבות המשפט: המתנה קיימת כיוון שניתנה למקבל מתוך גמירות דעת כי אין היא ברשות ושליטת הנותן. נקודת החידוש היא שהגם שהמניע של הנותן היה הרצון להבריח מבעל חוב, אין זה מגרע, כיוון שסוף סוף המתנה היא ברשות מקבל.

וכעין זה כתב בקצות החושן (שם ס"ק ח):

ונראה ביאור הדבר דהיכא דנותן כל אשר לו לאחר, אין המתנה רק להערמה והברחה ושישאר ביד הנותן, וכן בזה לא יצאה מרשותו כלל ואפילו מלוה על פה גובה ממנו כיון דעדיין ברשות הנותן הוא. אבל היכא דנותן לקרובו מתנה גמורה ולא משום דארצי קמיה המקבל אלא נותן לו מתנה זו כדי שלא יקח בעל חובו – משום הכי נתנו לקרובו או לבנו, אבל מתנה גמורה היא לבנו או לקרובו – בזה אין הבעל חוב גובה, כיון דהוא מתכוין למתנה גמורה, אף על גב שכוונתו להבריח ולא משום דארצי קמיה המקבל, אפילו הכי מתנה הוא למקבל ויצאה מרשות נותן ואין הבעל חוב גובה.

גם לפי קצות החושן המדד לקיום המתנה הוא אם יש ביכולת הנותן לחזור בו מהמתנה, במקרה שלפי הדין אין ביכולתו לחזור בו הרי שהמתנה קיימת על אף שמטרת המתנה הייתה הברחה מבעל חוב.

אולם ישנם ביאורים נוספים בהסבר דברי הרמ"א: בתשובת חוות יאיר (סימן ר, הובאה בפתחי תשובה בחושן משפט שם ס"ק ז) נשאל (כלשון שבפתחי תשובה):

אודות אלמן אחד שנשא אלמנה, וטרם שנשאה עשה שטר חוב לבתו שחייב לה ת"ק ר"ט [חמש מאות רייניש טעלער] – שם מטבע] וזמן פרעון שעה אחת קודם מותו, ואחר מותו – שבאה האלמנה לגבות כתובתה – הוציאה הבת שטר חוב שלה המוקדם ליקח הבית שהניח באופן שלא יהיה להאלמנה החצי מכתובתה. וסבר המופלג שבדיינים לומר שאין לשטר חוב זה דין 'שטר מברחת' כי גדר 'שטר מברחת' הוא כשאין דעת זה שמקבל קנין וכותב השטר שיתקיימו דברי השטר כהווייתן ולא נעשה אלא לפנים כמו שהוא נידון דתשובת הרא"ש (כלל עה סימנים א-ב). מה שאין כן אם מכוין שיתקיימו דברי השטר לא נקרא הברחה ודבריו שרירים וקיימים, וכן משמע בהגהת שולחן ערוך סימן צ"ט סעיף ו'.

לדעת המופלג שבדיינים הנזכר יש להסביר את דברי הרמ"א כעולה מדברי קצות החושן ונתיבות המשפט.

אולם החוות יאיר עצמו חלק על הסבר זה (וזו לשון הפתחי תשובה):

וכתב דגדר שטר מברחת הוא דחזינן מענינו שכיון לערמה ולהזיק שכנגדו [בין אם היה מתנה לפנים או מתנה גמורה].

וגם הרמ"א ז"ל פתח דבריו "שלא כיונו לערמה", ומה דסיים "רק למתנה גמורה", הוא מפני דנידון השולחן ערוך הוא שניכר שאינו מתנה גמורה רק שהערים בזה – נמצא זה שאינו מתנה גמורה הוא הערמה, לכן נקט בהגה "שלא כיונו לערמה רק למתנה גמורה", דמאחר שנתן את שלו מתנה גמורה, מה זו ערמה? והרי גם נפשיה שבק ערטיילאי ממתנה זו, ומה שכונתו להבריח הוי 'דברים שבלב' ולא עשה מעשה שמיניה מוכח זה ולכן קנה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והוא הדין בנידון דידן: אילו עשה שטר חוב לכת על זמן פרעון עשר שנים וכהאי גוונא, דאפשר שיגיע זמן פרעון בחייו ותפרע הבת מאביה, אף על פי שמאמין לה שלא תתבע מאביה כל ימי חייו רק באם ימות תתבע מנכסיו, אין דבריו שבלב 'ערמה' שיתבטל המעשה כו' [(הערת הפתחי תשובה:)] מה שכתב שם (כהמשך) דגם בזה אם יעברו עשר שנים ולא תתבע הרי ניכרת הערמה – נראה דמדמה לה לדלקמן סעיף ז', ולעניות דעתי צריך עיון]. מה שאין כן בנידון דידן שניכר הערמה, שנתן שטר חוב זמן פרעון שעה אחת לפני מותו – אף על פי שדעתו שיתקיים בשלימות ככתוב בשטר, מכל מקום בהא גופיה ניכרת הערמה ברור כשמש שעל כן קבע זמן פרעון שעה קודם מותו שיהיה זמן פרעון השטר וכתובת אשתו בזמן אחד, ושתהיה בתו קודמת כשטר חוב מוקדם, ולא יגיע נזק לעצמו בשום אופן כי כל ימי חייו אי אפשר לתבוע השטר חוב, לכן ודאי הוי שטר מברית ולא יחרוך רמיה צידו, וכן יצא הפסק דין על פי הרוב וכתבתיו הלכה למעשה.

לדעת החוות יאיר אפילו במקום שיש אומדנא ברורה לקיים את המתנה, אין ללכת אחריה כאשר ברור וניכר שהלווה התכוון להברית מבעל חובו. ולפי זה צריך להעמיד את דברי הרמ"א שקיים את המתנה אף שהייתה בה כוונת הברחה, משום שלא היה ניכר לכל שהלווה התכוון להברית, והערמה הייתה רק 'דברים שבלב' ש'אינם דברים'.

וכך עולה מדברי ערוך השולחן (חושן משפט סימן צט סעיף ד):

וכן אף אם קודם ההלואה כתב כל נכסיו לאחד ואחר כך לזה מאחרים, ובבא המלוה לגבות חובו צוה להוציא את השטר מתנה שקדם להחוב, והכל רואים שאף על פי שכתב כל נכסיו לאחד הוא מחזיק בהם ונושא ונותן בהם ומעולם לא יצאו מרשותו ולא נתכוין אלא להברית מבעל חוב שלא ימצאו ממה לגבות ויאכל ממון אחרים – המתנה בטילה, וגובה בעל חוב ממנה אף על פי שקדמה להלואה.

וכן אף אם המקבל מתנה מחזיק בהנכסים ונושא ונותן בהם, אך שידוע שנותן הריוח להנותן לו ואינו מחזיק כשלו אלא לפנים לעכב פריעת הבעל חוב – גובה בעל חוב ממנה אף שקדמה להלואה.

מיהו אם נראה לבית דין שלא כיוונו לערמה רק למתנה גמורה – קנה המקבל אף על פי שהיתה כוונתו להברית, דכיון דקדמה המתנה להלואה ונתנם במתנה גמורה הרי לא היו לו נכסים בעת ההלואה.

ואם קדמה ההלואה להמתנה – גם בכהאי גוונא בטלה המתנה – אף שנתכוין למתנה גמורה מכל מקום כיון שכוונתו הייתה להפקיע החוב אין ביכולתו, שכבר נשתעבדו נכסיו להבעל חוב משעת ההלואה והוה מזיק שיעבודו של חברו דגרע מדינא דגרמי (עיין תוספות גיטין מא, א דיבור המתחיל "במזיק" ובהרב המגיד פרק ז מחובל ומזיק [הלכה יא]). ודברי הרמ"א שבסעיף ו צריכים להיות בסעיף ז, וכן משמע מתוספות כתובות עט, א דיבור המתחיל "עשאו" ומהש"ס שם ודו"ק).

נראה מדבריו שיש להעמיד את היוצא מדברי הרמ"א שיש לקיים את ההברחה רק במקרה שקדמה המתנה להברחה, וגם אז – רק אם ניכר שלא כיוון להברחה, אבל כאשר קדמה הלוואה למתנה בכל כהאי גוונא הווי הערמה ובטלה ההברחה, ולכן לדעתו יש להסב את דברי הרמ"א מסעיף ו לסעיף ז שם. ולכאורה דבריו תואמים את מסקנת החוות יאיר שאין לילך אחר אומדנה כאשר ברור שהתכוון להברית.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

סברת החוות יאיר והערוך השולחן דאף דאזלינן בתר אומדנא בכל מקום, מכל מקום במקום שיש ערמה ביטלו חכמים את מעשיו כמו שמצינו שביטלו קנייני ערמה מדין "כאשר עשה – כן יעשו לו". וראה עוד בהמשך דברי הרא"ש שם שמביא לזה כמה דוגמאות: "ומצינו בדברי חכמים שבטלו עצת המערימים, כדאמרינן [...]"

עם זאת נראה כי פרשנותם של קצות החושן ושל נתיבות המשפט היא הדעה הרווחת בפוסקים, ועיין בתומים (שם ס"ק יא) שהביא דברי החוות יאיר הנזכרים בקצרה, וכתב שאין דבריו נראין, וסיים וזו לשונו:

והנכון כדעת השואל ומהיכי תיתי לפסול שטר בלי טעם, ובפרט לדעת רבנו תם (כתוספות כתובות עט ע"א דיבור המתחיל "עשאו") וסיעתו אפילו במבריה זוכה המקבל ומכל שכן בזה.

וכך הביא בפתחי תשובה (שם) בשם תשובת פרי תבואה (סימן נו) "שאלה כזו":

ובעובדא דידיה הייתה הבת מוחזקת בבית אביה, והאריך שם בדברי החוות יאיר ובדברי התומים הנ"ל, ומסיק וכתב:

אך עם כל זה בנידון דידן דהבת מוחזקת בבית, נראה לי ברור דהדין עם הבת להחזיק בבית על שטר חוב שלה, דעל כל פנים יכולה היא שתאמר 'קים לי' כרבנו תם וסיעתו דקנה המקבל.

וכך נראה מדברי הגר"י וייס בשו"ת מנחת יצחק (חלק ו סימן קע אות ז) שאחר שהביא דברי הפוסקים הנ"ל סיים וזו לשונו:

והנה כן מוכח מדברי הפוסקים – ראשונים ואחרונים – דלמדו מדברי הש"ס הנ"ל ועוד מכמה מקומות בש"ס לחלק בין אומדנא לאומדנא וכי יש בזה שלושה סוגי אומדנות, ואעתיק בזה דברי אחד מגדולי הפוסקים וכן הלכו הרבה בדרכיו, והוא בתשובת רבינו אליהו מזרחי (סימן טז באמצע התשובה) [...]

מתנה על מנת להחזיר במקום שמבריה מבעל חוב

ויש להביא בהקשר זה את דברי השולחן ערוך (שם בסעיף א) שכאשר טוען הלווה שאין לו ממה לפרוע, התקינו הגאונים שישבע שאין לו כלום ויכלול בשבועתו "שלא נתן מתנה על מנת להחזיר". וכתב הסמ"ע (שם ס"ק ה):

בטור (שם) כתב "על מנת להחזיר כדי להבריה מבעל חובו", וכן כתב בעל התרומות (שער ב חלק ב סימן א). ובדרישה (פרישה שם) כתבתי דמבואר מבעל התרומות דמשום הכי הזקינהו לשבועה זו, דאם נתן מתנה על מנת להחזיר אחר חצי שנה ועשה כן משום הברחה, אזי לא הוה מתנתו מתנה כלל ויקחו הבעל חוב מיד המקבל מתנה מיד, מה שאין כן כשלא הייתה דעתו להברחה, אז מתנתו מתנה עד סוף זמן שנתן לו.

עולה מהדברים שהגם שבכל התורה נקטינן שמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה, מלבד בקידושין (קידושין ו ע"ב), מכל מקום אם ברור שעשה כן כדי להבריה מבעל חוב אין תוקף למתנה זו.

ויש להוכיח מכאן לכאורה שאפילו במקום שיש אומדנה שהתכוון למתנה – דבעלמא כהאי גוונא הוויא מתנה, אין זה כלום כאשר התכוון להבריה. וזה תואם לכאורה את דברי החוות יאיר וערוך השולחן. אולם יש מקום לדחוק אף לדעת רוב הפוסקים הנ"ל דמיירי כהאי גוונא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שהמתנה עדיין ברשות הנותן וכהאי גוונא שניכרים הדברים שלא התכוון לתת מתנה בלב שלם, ואין הכי נמי: במקום שאין המתנה ברשותו ויש אומדנה שהתכוון למתנה גמורה – שפיר דמי. אבל זה אינו כי הווי ליה לסמ"ע לפרט שיש מקרה שתועיל הברחתו. ויותר נראה שאף שבכל התורה מתנה על מנת להחזיר שמה מתנה, מכל מקום הדברים אמורים רק במקום שאינו מפסיד את חברו, אבל במקום שחברו מפסיד מכך הרי שיש אומדנה דמוכח שכל מה שעשה את המתנה בצורה זו היה כדי להבריח ולהפסידו, שאם לא כן מדוע נתן את המתנה למקבל כדי להחזיר לו, ולכן אף שהתכוון למתנה גמורה על מנת להחזיר בטלה מתנתו, כיוון שמטרתו – הברחה.

ההשלכות לנידון דידן

לאור האמור לעיל נראה לכאורה כי התנהלות הצדדים היא הקובעת את מעמד הכספים הנתונים בחשבון האישה, וכיוון שהצדדים קבעו ביניהם כי החשבון ישמש כהגנה מפני הנושים וכפלטפורמה לאחזקת הבית הרי שכספים אלו הם משותפים, וזה כדרך השנייה שהצבנו בראש דברינו. ואף שההסכם נועד להבריח מפני נושים, מכל מקום הבאנו כי דעת רוב הפוסקים ובראשם קצות החושן ונתיבות המשפט כי במקרה שהנותן העביר את הכספים למקבל באופן שמבחינה משפטית אין ביכולתו לחזור בו ממתנה זו, הרי שהמתנה קיימת. והגם כי במקרה זה האיש ייחנה מהכספים שהכניס, אין זה בכלל דברי הרא"ש שביטל את המתנה כי בדברי הרא"ש מבואר שהנותן היה נושא ונותן בכספים שנתן והיו הם עדיין ברשותו ושליטתו הבלעדית לכל דבר ולכל עניין. שונה מזה נידון דידן שבו לא הייתה בידי האיש יכולת משפטית לשלוט בכספים משהופקדו בחשבון האישה, והגם שהיה לו כרטיס אשראי שהכספים נמשכו מחשבון זה, אין זה מראה על בעלותו הבלעדית של האיש על כספי החשבון, אלא לכל היותר על מתן הרשאה מהאישה להוציא כספים, ולו רצתה האישה – הייתה מבטלת את כרטיס האשראי.

טענת האישה כי הכספים הם שלה (הדרך השלישית) אינה מתקבלת על הדעת, שהרי גם לדבריה היא ראתה צורך ליהנות את האיש מהכספים 'כי לא היה נעים לה'. יש מקום נכבד לדון באומדנה דמוכח שאת הכספים שנתן האיש נתן כדי שגם הוא ייחנה מהם, ולכן לא נכונה הטענה כאילו האיש נתן מתנה גמורה לאישה והיא החזירה לו מתנה גמורה – מאוד לא סביר שהאיש נתן מתנה גמורה לאישה וסמך עליה שהיא תחנה אותו מהכספים כנדבת ליבה כאשר הוא משולל כל תביעה ליהנות מהם ברצונו (לכן העלינו כי האומדנה הסבירה ביותר היא להגדיר את הכספים ככספים בבעלות משותפת).

אולם היה מקום לדון כדרך החמישית – 'מתנה על מנת להחזיר'. זו נותנת מקום גם לטענת האיש שהוא נתן את הכספים לאישה במתנה גמורה, וגם שהכספים חייבים לחזור אליו. אבל נראה כי בנידון דידן אין לדון כן שכן הצדדים אינם בקיאים בגדר מתנה זו, ומלבד זאת: גם לו היו בקיאים בהלכה זו, נראה כי כל עוד לא נכתב מפורש שזו 'מתנה על מנת להחזיר' אין לנו לבדות מליבנו כי לכך התכוונו – לדבר שאינו מצוי כלל אפילו בקרב יודעי הלכה. מסיבות אלו גם אין לדון כאפשרות הראשונה, שהכספים הם רק כפיקדון או כהלוואה בידי האישה, שהרי לטענת האיש, סעיף 25 להסכם אינו פיקציה אלא הוא בריתוקף – הן לעניין שהנושים לא יוכלו לגבות מכספים אלו והן לעניין הצורך שהכספים יועדו וישמשו להוצאות משותפות.

הסכם הממון שולל קיום שותפות בכספים אלא אם כן הוסכם ונכתב אחרת

עם זאת, עיון בהסכם הממון מלמד שהצדדים שללו את האפשרות כי התנהלותם המשותפת תשמש כשותפות ממונית אלא אם כן צוין כך במפורש, כדלהלן.

בהסכם הממון סעיף 28 נכתב כך:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אין בכל האמור לעיל כדי למנוע מן הצדדים לעשות עסקים משותפים או לרכוש רכוש משותף או לעשות השקעות ו/או הפקדות משותפות אולם במקרה זה חייב הרכוש המשותף להיות רשום על שם שני הצדדים על פי יחס חלקיהם במשותף:

- א. מקום בו נהגו לרשום נכסים כגון רישום בספרי האחוזה וכו' [...]
- ב. בהיעדר נוהג רישום, חייב להיות מסמך בכתב בין הצדדים המעיד על השיתוף האמור.
- ג. בהיעדר מסמך בכתב יהיה הרכוש שייך לצד שברשותו קבלה ו/או לצד אשר שילם עבורו.

הנה כי כן מפורש בסעיף זה כי גם הפקדות משותפות כבנידון דידן לא יהיו בגדר כספים משותפים, אלא אם כן נרשמו ההפקדות כמשותפות ורשומות בחשבון משותף. בס"ק ג נוסף להבהרה כי בהיעדר הסכמה כתובה לשיתוף, יישאר הבעלים – מי ששילם עבור הרכוש.

ואין לומר כי העברת כסף מחשבון האישה הרשום על שמה לחובותיו של האיש הרשומים על שמו, כמו טלפון ולימודים וכיוצא בהם, דינה כמו כיתוב המעיד על שיתוף, דזה אינו כי לשיתוף בין הצדדים צריך להיות כיתוב המציין את כוונת השיתוף, ואין בכוח כל כיתוב שהוא ליצור שיתוף רק בעצם היותו מתועד בכתב.

היה מקום לטעון כי התנהלות הצדדים העידה כי הם היו שותפים מלאים בכל צרכי הבית, ונמצא כי 'דה פקטור' - התנהלותם קבעה הסכם אחר מהאמור בהסכם הממון, הגובר אף על האמור בסעיף 28. אבל נראה שגם זה אינו, ובדיוק למקרה זה נועד סעיף 28 והתוספת בס"ק ג – בדומה למסירת 'מודעא' הבאה לשלול תוקף של שותפות אף שהצדדים נהגו והתנהלו במשותף. עיון בטענות האישה בדיון מיום ח' בכסלו תשע"ח (26.11.17) מלמד שלפי שיטתה ייתכן מצב של התנהלות משותפת שאף עימה לא תהיה קביעה משפטית שהצדדים שותפים.

בית הדין: מהחשבון הזה שלך הבית התנהל, מכולת, ארנונה?

אישה: הכול, טלפונים שלו ושל ילדיו, מכון הכושר שלו. ועד בית, כל מה שקשור לבית (מציגה לבית הדין פירוט ישראכרט).

בית הדין לאישה: זה כסף שלך לפי הסכם הממון מה שהוא מפקיד אצלך? אז למה נתת להשתמש לארנונה וכו'?

האישה: כי צריך לשלם לבית, כי אני יותר מדי טובה. לחמניה לא הייתה לו לאכול. הוא התלבט אם ליסוע באוטובוס. אימא שלי עזרה לו לקנות רכב – אני מוכנה ללכת לפוליקרף – רכב מסוג פולקסוואגן. היה לו רכב שילמתי עליו עשרת אלפים ש"ח.

בית הדין: זאת אומרת שמהחשבון הזה הוא ניהל את כל הוצאות הבית?

האישה: הוא עובד במכירות.

בית הדין: החשבון הפך לחשבון שממנו התנהל כל הוצאות הבית?

אישה: כן. אפילו תשלומי הלימודים שלו ב[...] שהיום הוא עוסק בזה – אני שילמתי והוא היום עוסק בזה.

בית הדין: עם המשכורות הללו שהוא נתן לך, את מימנת את זה.

בית הדין: כמה ההפקדה הייתה?

האישה: זה תלוי כי אני עובד על בונוסים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בית הדין: החשבון הזה עוזר לשימוש לכל צורכי הבית. גם להלוואות?

האישה: פשיטת רגל לקחתי הלוואה ארבעים אלף ש"ח.

האיש: זה היה הלוואה לילדה.

אישה: עשרים אלף ש"ח מתוכם היו לצורך [...] והשאר הלכו לפשיטת רגל, ובנוסף נכנסנו למינוס.

בית הדין: איזה הלוואות שהוא לקח את רוצה שהוא יחזיר לך?

אישה: קודם כל הפש"ר, אני לא אמורה להשתתף בהם.

בית הדין: את אומרת שהוא נתן לך את הכול לחשבון ומזה שילמת.

אישה: הוא רימה אותי. הצי'אטים שהוא כותב לבת הזוג שלו.

בית הדין: יש כאן חשבון בנק. אתם מתנהלים איתו, ממנו אתם מכסים את כל הוצאות הבית, ואת מרשה לו לקחת הלוואה ללימודים הלוואה לפש"ר.

אישה: הוא שלח אותי לבנק ואמר לי מה להגיד, הוא עובד ב[...] אני לא יודעת את כל הדברים הללו. אהבתי את האדם הזה. הוא רימה אותי בכך שלא הסכים שאכנס לחשבון הבנק שלו.

לשאלת בית הדין על ההוצאות שכולן התנהלו מחשבונה, השיבה האישה: "כי צריך לשלם לבית, כי אני יותר מדי טובה." הרי שאין הודאה שהכספים היו משותפים, אלא ההוצאות לטובת הבית והאיש נעשו מנדבת ליבה. ובפעם אחרת השיבה לשאלה זו: "הוא רימה אותי." מסוף דבריה עולה כי לשיטתה היה מקום לשותפות אילו היה נוהג בעלה בתום לב לשתף אותה בחשבונה, אך הוא רימה אותה ומנע ממנה להיות שותפה בחשבון שלו בדרך עורמה.

מלבד זאת, להלן יתברר אם קיים 'מעשה קניין' שנותן תוקף הלכתי לכספים כמשותפים. מכוח זה נוכיח שהדרך הרביעית היא הדרך הנכונה יותר להכרעת הגדרת הכספים במשך תקופת הנישואין.

קניין השותפות

יש לדון דאפילו אם ננקוט שהאומדנה של דעת הצדדים היא שהכספים הנתונים בחשבון האישה יהיו משותפים, הרי עדיין יש לדון אם יש תוקף קנייני לשותפות זאת. ונבאר יותר את השאלה: הרי מקור רובם של הכספים הוא מהאיש, וכדי שכספים אלו יעברו סטטוס מכספים של האיש לכספים משותפים צריך לעשות מעשה קניין המקנה את כספים לאישה באופן שמעתה הם משותפים.

והנה פסקי דין רבים דנו במקרה פשוט ומצוי יותר – כאשר החשבון הוא על שם שני בני הזוג וכל צד מכניס כספים לחשבון – אם הכספים הופכים למשותפים וכיצד מקוים קניין השותפות. במקרה דידן השאלה מורכבת יותר שהרי משעה שהכסף הועבר לחשבון האישה הוא לכאורה שלה (או משותף), וכיצד הופך הוא להיות בבעלות משותפת לאיש ולאשה רק מכוח אומדנה וללא מעשה קניין?

נסכם בקצרה את הדעות לעניין חשבון משותף:

בפסק דינם של הדיינים הגאונים שליט"א: הרב חגי איזירר – אב"ד, הרב נחום גורטלר והרב אברהם שמן (בית הדין הרבני האזורי רחובות, תיק 162921/3, ניתן ביום ח' בטבת התשנ"ט – 27.12.1998, פורסם) נפסק שהרישום המשותף אינו יוצר שותפות בכספים ורק מי שהכניס את

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הכסף נשאר בעלים עליו. על פסק דין זה הוגש ערעור (תיק 775043/1), וביום כ"ב בכסלו התש"ס (1.12.1999) ניתן פסק דינם של חברי בית הדין הגדול, הדיינים הגאונים שליט"א: הרב יוסף נדב, הרב זלמן נחמיה גולדברג והרב עזרא בר שלום וכו' נדחה הערעור (פורסם). כך נפסק גם לאחרונה בבית הדין האזורי ירושלים (תיק 956318/1 פס"ד מיום י"א באדר ב' תשע"ו – 21.3.2016, פורסם) וכן הסיקו בפסק דין מבית הדין בחיפה (בתיק מח/5199) – הובא בספר משפטיך ליעקב (חלק ד עמ' תקלב).

לעומת זאת בספר כנס הדיינים – תשע"ה מופיע שיעורו של האב"ד (כתוארו אז, כיום חבר בית הדין הגדול) הגאון רבי מיכאל עמוס שליט"א בנושא פסק הדין – "שותפות בין בני זוג בחשבון עו"ש" שבו נאמר כי חשבון בנק משותף הרי הוא קניין ובני הזוג הם שותפים מלאים לסכומים המופקדים בו. ובמקום אחר הראינו לזה פנים ממקורות רבים, וביניהם דנו בסברה שחשבון בנק נדון כחצר של בעל החשבון, ואכמ"ל.

אכן בנידון דידן הרי חשבון הבנק שאליו הכניס האיש את הכספים היה רשום על שם האישה בלעדית. הן אמת שלפי הפסיקה המקובלת בבתי המשפט רשאי בית המשפט לפי ראות עיניו לקבוע שכאשר נהגו הצדדים בכספים בצריכה משותפת הרי שכספים אלו מוגדרים כמשותפים:

בפסיקת בית המשפט העליון בע"מ 4739/15 לפני השופט נ' הנדל נכתב:

[...] חשבון בנק משותף עשוי להיתפס כמקנה באופן אוטומטי זכויות קנייניות ביתרת החשבון לשותפים בו. אך בפועל, מענה על שאלת הזכויות הקנייניות בחשבון אינו תמיד פשוט, והוא עשוי להשתנות ממקרה למקרה ובהתאם לנסיבות. שאלת חלוקת הבעלות היא שאלה בסיסית בהגדרת מהות החשבון המשותף, ובעלת השפעה הן על זכויות השותפים בחשבון במקרה של סכסוך ביניהם, והן על צדדים אחרים כגון יורשים, נושים והבנק עצמו (ריקרו בן-אוליאל "חשבון בנק משותף – הערכה ביקורתית", משפטים י' 439, 455 (1980)). הסוגיה תזכה לדיון ככל שנדרש להכרעה בבקשה זו, על נסיבותיה.

לצורך קביעת הזכויות הקנייניות ביתרת חשבון בנק משותף, התפתחה בהלכה הפסוקה הבחנה בין חשבון בנק שנפתח מלכתחילה במשותף בין שני שותפים או יותר, לבין חשבון בנק שנפתח על ידי פלוני, שמפקיד בו מכספיו, ומצרף את אלמוני רק בשלב מאוחר יותר.

בכל הנוגע למקרה הראשון, חזקה היא שהכספים בחשבון הם בבעלות המשותפת של כל השותפים, אלא אם הוכח ההיפך. זאת בהתאם לסעיף 9(ב) לחוק המיטלטלין, התשל"א – 1971, לפיו בנכס משותף חלקו של כל אחד מהשותפים הנו שווה. בגדר "נכס" נכללת גם "זכות" (עניין סלי, בעמ' 791). לעומת זאת, במקרה השני, משמדובר בכספים שהיו בשלב הראשון בבעלותו הבלעדית של אחד השותפים, בכדי שמחציתם תעבור לשותף המצטרף ללא תמורה מצידו, יש להוכיח קיומה של מתנה על פי חוק המתנה, התשכ"ח – 1968 (להלן: חוק המתנה) (ראו גם עניין ברעם, בעמ' 48). כלל זה מוחרג בכל הנוגע לבעל ואישה, ביניהם קיימת בדרך כלל – בשני סוגי החשבונות שתוארו לעיל – חזקה שהבעלות הופכת למשותפת מרגע ההצטרפות, אך לא בכל הנוגע לאחרים (עניין סלי, בעמ' 794).

ניתן לומר שהכללים המבחינים בין חשבון בנק משותף מלכתחילה לעומת חשבון בנק משותף בדרך, משקפים את המציאות.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בסוג הראשון, נקודת הפתיחה שווה לשני השותפים. בחשבון כזה, על פניו – חזקה, אם תרצו – מחולקים הכספים לאורכם של חיי החשבון.

בנבדל, בסוג השני, טרם הצירוף של השותף לחשבון – הייתה תקופה שבה הזכויות בו היו מסורות לבעליו המקורי בלבד. בחשבון כזה, הדין אינו יכול להתעלם מהמציאות וחייב לקבוע כללים מתאימים ומורכבים יותר. בסוג זה של חשבון, לא ניתן להניח רצון של הגורם שפתח את החשבון לחלק שווה בשווה את הכספים שבו ויש להוכיחו. קיומה או שלילתה של החזקה משקפים, אפוא, את אשר התרחש בפועל בחשבון. כך תוך מתן הזדמנות לצד הטוען אחרת לסתור במקרה הראשון ולהוכיח יסודות המתנה במקרה השני. מצוידים בכלים פסיקטיים אלה נעבור להוראות חוק המתנה בסוגיה זו, של הדרכים להקנייתה [...]

בערעור אזרחי מס' 679/76 – "עניין סלי" הנזכר, בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים אזרחיים לפני השופטים ויתקון, אשר ובכור, נכתב בין השאר כדלהלן:

[...] השופט ויתקון: אני מסכים. כפי שאני מבין את המצב במקרים כגון אלה, העובדה שפלוני הופך את חשבונו בבנק (או פותח חשבון) על שמו ועל שם אלמוני, אין בה, כשלצמה, משום הוכחה שאלמוני אמנם שותף בבעלות על הזכויות כלפי הבנק. בין בעל ואישה קיימת, בדרך כלל, חזקה מעין זו, אך לא בין אחרים.

על כך דיברנו בע"א 263/74, גלבר נ' ויזל, (לא פורסם), שם לא היה בית המשפט המחוזי מוכן –

לראות בפתיחת חשבון וניהולו על שם האב ושתי בנותיו (להבדיל מחשבון כזה על שם איש ואישה) ראיה מספקת לכוונת האב לשתף את הבנות בבעלות על החשבון, כל שכן לעשות את הנשאר בחיים לבעלה הבלעדית.

מסקנה זו הצדקנו ואמרנו ש"כוונותיו של המנוח להיטיב עם רבקה כראוי לה" –

כוונות שהיו לו לפי ממצאי השופט – מעולם לא בשלו ומעולם לא יצאו אל הפועל. על רבקה היה נטל הראיה שפתיחת החשבון פירושה, בנסיבות המקרה, שיתופה בבעלות עליו והיא לא הרימה את הנטל הזה.

כאמור, מקרה דנן מורכב יותר כדי להפוך את הכספים למשותפים, שכן החשבון היה רשום על שם האישה בלבד.

תוקף שותפות – ללא מעשה קניין

לפי ההלכה הצרופה אין גדרם של הכספים כמשותפים אלא אם כן נעשה בהם מעשה קנייני תקף העושה אותם למשותפים, ונבאר.

כתב הרמב"ם (שלוחין ושותפין פרק ד הלכה א), וזו לשונו:

כשירצו השותפין להשתתף – במה יקנה כל אחד מהן ממון חבירו להשתתף בו? אם במעות נשתתפו – יביא זה מעותיו ויביא זה מעותיו ויטילו אותן לכיס אחד ויגביהו את כיס שניהם [...] כללו של דבר: בכל הדרכים שקונה הלוקח – באותן הדרכים עצמן קונין השותפין זה מזה הממון המוטל ביניהם להשתתף בו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ושם (בהלכה ב) כתב:

האומנים שנשתתפו באומנות אף על פי שקנו מידם אינם שותפין. כיצד? שני חייטין [...] שהתנו ביניהם שכל שיקח זה וזה במלאכתו יהיה ביניהן בשווה – אין כאן שותפות כלל, שאין אדם מקנה לחבירו דבר שלא בא לעולם [...]

ברמב"ם מבואר ששותפין נעשים רק בקניין המועיל – כל דבר כדינו. עוד חילק הרמב"ם בין שותפות על דבר שבא לעולם, כגון מעות או מטלטלין הקיימים כאן, שלהם מועיל קניין השותפות, לבין רווחים העתידים לבוא ממעשה ידיים, שכעת אינם בעולם, דאין קניין השותפות חל עליהם כי אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם.

והנה ישנן דעות נוספות בראשונים הנזכרות בדברי הראב"ד, הרמב"ן והרשב"א, וראה בשולחן ערוך (חושן משפט סימן קעו סעיף ד) וברמ"א (שם). על כל פנים לדינא יש לחוש לדעות הללא מעשה קניין אין תוקף לשותפות, ובקניין של אומנים יש לחוש שגם מעשה קניין לא יועיל כי הווי קניין על 'דבר שלא בא לעולם'.

קניין שותפות מדין 'ערב'

עם זאת מצאנו את דברי המהרי"ק שמחדש דיש אופן של שותפות, גם ללא מעשה קניין, שאי אפשר לחזור ממנה. המהרי"ק (שורש קפא) נשאל לגבי שני רופאים ידועים שהתקשרו בשותפות עם רופא שעדיין לא יצא לו שם ידוע, וכעבור זמן קצר הרופא החדש פרש מהשותפות, ופסק המהרי"ק שאין בידו לחזור בו. וכתב (בדיבור המתחיל "ועוד נראה לע"ד בלא") וזו לשונו:

[...] לפי הנראה עדיין לא יצא לו שם בגיבורי חכמת הרפואה [...] וע"י השותפות יצא לו שם בארץ [...] והולך את חכמים יחכם, ומסתמא כי מרדכי נתן ומיישטרא נתן יצ"ו לא היו משתתפים עימו אם לא שהבינו לאחריתם, ואמרו בלבבם שאם בתחילה נעשה תלמיד ושמא לבסוף יעשה חברים ויהנו משותפתו באחרית הימים, א"כ הוא פשיטא דאפילו רבינו משה יודה בזה דלאו כל כמיניה שיהנה משותפתו בתחילת השותפות אשר כמעט כל ההנאה שלו כדפי' והם לא יהנו ממנו בזמן אשר כיוונו אליו [...]

המעייין בדברי המהרי"ק שם יראה דסובר שגם הרמב"ם מודה שאין השותף יוכל לחזור במקום שיש אומדנה שכעת אחרי החזרה – רק הוא ייהנה, ושאר השותפין עדיין לא נהנו מרווחי השותפות. המהרי"ק ממשיך להסביר את יסוד הדין שהוא מדין 'ערב' וזו לשונו:

דפשיטא דכל כהאי גוונא משתעבד מדין ערב כמו שפסק מהר"ם ומביאו המרדכי בפרק הפועלים (בבא מציעא צד ע"א): כל תנאי ממון שהתנה עליו בתחילתו בשעת מעשה תנאו קיים בלי קנין משתעבד מדין ערב [...] ומהאי טעמא מסקינן הכא "מתנה שומר חינוס להיות כשואל" – ב'דברים' ולא אמרינן 'אסמכתא'.

המהרי"ק מסביר שבכהאי גוונא שיש אומדנה כנ"ל, הרי נעשה השותף 'ערב' וכמו שערב אינו יכול לחזור הכי נמי השותף אינו יכול לחזור. המהרי"ק סובר כדבר פשוט שגם הרמב"ם יודה לזה, וכן כתב שם בהמשך דבריו והוסיף שהתחייבות מדין ערב מהניא אף לשותפות אומנים שהיא דבר שלא בא לעולם. עיין שם.

אכן נראה לעניות דעתי שחידושו של המהרי"ק אמור רק במקרה מסוים, ואי אפשר להקיש ממנו לכל המקרים, דהנה היה מקום לומר שגם בשותפין ישנו דין ערב המקורי שהמלווה – וכמותו השותף – סמך עליו והוציא הוצאות כדי ליהנות משהו אחר, שהרי בשותפות על משא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ומתן בממון שבא לעולם כל אחד מקנה לשני חלק בקרן וברוחים, נמצא אפוא שהוא מוציא ממון מכיסו כדי ליהנות אחר, ומדוע לא נאמר שתמיד יש קניין שותפות מכוח ערבות? וצריך לומר שדווקא אם בשלב זה כל מה שמוציא הוא רק כדי ליהנות את חברו – בזה הוויא להלה הנאה גדולה שמחמתה הוא מוכן להיות ערב לחברו, אבל אם כתוצאה של הוצאה זו כבר מהתחלה עשוי המוציא עצמו ליהנות, כגון בשותפות שהם מהנים ונהנים אחד לשני מיידית, בזה אין ההנאה גדולה כל כך ואין כאן קניין מדין ערב.

הבחנה זו מדויקת היטב בלשון המהרי"ק שם "דלאו כל כמיניה שיהנה משותפתו בתחילת השותפות אשר כמעט כל ההנאה שלו". ורצונו לומר: כיוון שהרופא החדש אינו ידוע כל כך, אין עדיין רווחים מיוחדים שנכנסים בגינו לממון השותפות בשלב זה, ונמצא שהרופאים הידועים אינם נהנים ממנו כעת כמעט כלום, ואדרבה רק הם מהנים אותו בכך שהרווחים המיוחדים הבאים מעבודתם נכנסים לקופת השותפות, ולולא שהכניסו אותו היו רק הם נהנים מהרווחים המיוחדים, ובכהאי גוונא שההנאה גדולה לכולי עלמא מתחייב מדין ערב. ואין הכי נמי במקרה שהשותפין נהנים מהתחלה בשווה אין כאן דין 'ערב' הקושר אותם מלחזור בהם מכאן ולהבא.

ולפי זה בנידון דידן שהצדדים הכניסו כספים רבים במשך כמה שנים והם גם נהנו מהכספים אלו מהתחלה, לא שייכת סברת מהרי"ק שהקניין הוא מצד ערב.

מסקנת ההלכה לקיום שותפות ללא מעשה קניין

אך זאת מצאנו שעוד מימות הראשונים נטו לפסוק בזה דלא הרמב"ם, וזו לשון שו"ת מהרי"ק (סימן קפא):

מכל מקום מתשובת רבינו קלונימוס למדנו שגם בלא קנין מהני תנאי השותפים, מדמייתי ראייה מאחין שחלקו בגורל, דפשיטא דבלא קנין מיירי כדמוכח התם בהדיא, וכן משטרי פסיקתא ד"הן הן הדברים הנקנין באמירה" כדאיתא בכתובות פרק הנושא (דף קב), וכן מדין ערב דמשתעבד בלא קנין כדאיתא בבבא בתרא פרק גט פשוט (דף קעג) בהדיא. וכן מייתי ראייה מדברי רבי יוחנן דאמר: "אפילו תימא בדברים" וכו', וגם מסיים "דכל תנאה מהני בשתוף בין במציאה בין בדורון" וכו', ולא תפיס לה לשון "קנין" כלל אלא "תנאה" סתם קאמר דמשמע אפילו בלא קנין.

ומאחר שרבינו תם ורבינו קלונימוס וגם הרב בעל העיטור וכן רבינו מאיר כולו סבירא להו דתנאי השותפין מהני בלא שום קנין וכדפירשו רבינו קלונימוס ומהר"ם הטעם – בההיא הנאה דקא צייתי וכו' – והביאו ראיות לדבריהם כדכתב למעלה לשונם ואפילו בענין שלא בא לעולם אית להו הכי כדפירשתי לעיל, אם כן אפילו נאמר דלדברי רבינו משה והרמב"ן אינו מועיל, מכל מקום מאחר דכל הני רברבתא חולקין על רבינו משה והרמב"ן כדפירשתי וגם מהר"ם דבתראה הוה חולק על רבינו משה והרמב"ן כדפירשתי לעיל, ראוי הוא לנהוג כרבינו תם ורבינו קלונימוס והרב בעל העיטור דרבים נינהו וגם רבינו מאיר דבתראה הוה כוותיהו קאי.

מבואר כי מהרי"ק הכריע כדעות שקניין השותפות נוצר באמירה "בההיא הנאה דצייתי אהדידי". עוד זאת חזינן דאפילו שפשט המנהג בקרב בני ספרד לפסוק כדעת מרן השולחן ערוך, מכל מקום בנידון דידן מצינו לכמה מגדולי רבני הספרדים שנטו קו מלפסוק בזה כמרן השולחן ערוך שפסק כרמב"ם, וכדלהלן:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מהרשד"ם (חושן משפט סימן קעו) כתב וזו לשונו:

[...] שכתב מהררי"ק [...] דלא קיימא לן כהרמב"ם והרמב"ן כיון דכל הני רבוותא [כלומר: רבנו תם, רבנו קלונימוס, בעל העיטור ומהר"ם] פליגי עלייהו [...] ונראה לעניות דעתי שכך פשט המנהג וראוי לעשות כן אחר שמהררי"ק הוי בתרא ופסק למעשה כהדין רבוותא [...] דכל תנאי שמתנים השותפין אהדדי [...] תנאם קיים.

וכן כתב רבי משה ישראל אב"ד רודיס בשו"ת משאת משה (חושן משפט סימן מד) והביא את דברי מהרשד"ם הנ"ל. וכן כתב החקרי לב (חושן משפט סימן קכה) בשם הבית יהודא (סימן ז) והכרם שלמה (יורה דעה סימן ח) שכך המנהג.

עם זאת יש לציין שמהרשד"ם עצמו פסק (שם סימן קנד) כדעת הרמב"ם נגד המהרי"ק (ועיין עוד שם בסימן שצה ובסימן תיג), וכבר העיר בזה בפרח שושן (חושן משפט כלל ב סימן א) וכתב שמהרשד"ם סתר משנתו, וממילא הווי ספקא דדינא. עד כאן דבריו.

לאור זאת נמצאנו שוב בספקא דדינא אם אפשר ליצור קניין שותפות בתנאים ובדברים בעלמא ללא מעשה קניין, והנוגע לנידון דידן הוא שהמוחזק יכול לטעון קים לי שאין תוקף לשותפות וכל אחד יישאר בעלים על הכספים שהכניס לשותפות. מלבד זאת, גם אם ננקוט להלכה כמהרי"ק ודלא כרמב"ם, בנידון דידן קשה לומר שיש אומדנה ברורה שהצדדים נהגו כשותפים מאחר שיש סתירה בין סעיפי ההסכם וייתכן שתוקף התנהלותם היה כאחד מסעיפי ההסכם ולא כשל שותפים. זאת ועוד: כבר הראינו שבסעיף 28 להסכם שללו הצדדים כל שותפות מלבד אם הדבר נכתב במפורש.

יצירת קניין שותפות מדין "תחילת מלאכה"

יש לדון אם מהני קניין השותפות מצד קניין של "תחילת מלאכה", דהנה הטור (סימן קעו סעיף ב) הוסיף אחרי שהביא את לשון הרמב"ם שמצריך קניין המועיל לשותפות, וזו לשונו:

ונראה דהוא הדין אם כל אחד משך מעותיו של חברו דמהני, ואפילו לא עשו משיכה לא זה ולא זה אלא נשתתפו והתחילו לישא וליתן בעסק השיתוף לקנות או למכור נראה דמהני.

מדברי הטור נראה בפשיטות שהתחלת מלאכה נידונה כמו קניין גמור שהצריך הרמב"ם, ומשהתחילו את המלאכה אי אפשר לחזור מהשותפות. וכן מפורש בפרישה (שם) וזו לשונו: "נראה ד'מהני' – פירוש: לגמרי, כמו הגבהה ומשיכה הנ"ל, ואין אחד מהן יכול לחזור תוך הזמן שהסכימו יחד להיות בשותפות."

אבל דבר זה צריך ביאור: מה מועיל "התחילו" שאינו יכול יותר לחזור בו. בשלמא אם עשו קניין המועיל על ממון השותפות ניחא, דכיוון שיש קניין גמור על הממון – הא אי אפשר לחזור מקניין. אבל התחילו במלאכה הוא לכל היותר כמו דין "קניין פועל" שאם התחיל – חל קניין שכירות פועלים, ומכל מקום יכול הפועל לחזור בחצי היום (דדווקא בעל הבית אינו חוזר). ואפשר באמת לכוון את תוכן הקושיה הזאת בלשון בדק הבית (שם): "באמת, זה – איני יודע מנין לו, אפשר שטעמו ממה שאכתוב בסימן אחר זה שהתחילו במלאכה."

ונראה ליישב זאת בשני אופנים:

המעייין בפרישה הנ"ל יראה שבהמשך דבריו נימק אמאי אינו יכול לחזור לפי סברת המהרי"ק הנ"ל שאם שניהם משועבדים זה לזה דינם כפועלים שאינם יכולים לחזור. ולפי זה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כתב דאין הכי נמי דלפי הכנת הבית יוסף בתוספות וברא"ש שדינם כפועלים שיכולים לחזור הוא הדין כאן דלא יהני מה שהתחילו במלאכה אלא שאינם יכולים לחזור על לשעבר.

ועוד יש לומר דמפורש בפרישה (שם בסוף דבריו) וכתב כן שנית בסמ"ע (שם ס"ק ז) דלא סגי במה שהתחילו במלאכה, אלא צריך גם ש"יערבו המעות". ואז כשהתחילו להתעסק נגמר הקניין על המעות כאילו הגביהו. ולפי זה שונה הדין מפועל רגיל החוזר בחצי היום, כי על ידי העירוב נחשבת התחלת העסק כקניין גמור ואינו יכול לחזור.

ולדינא יש להסתפק בזה מאחר שהט"ז (שם) חלק על הסמ"ע ונקט דלעולם סגי בהתחילו, ואם כן חזר דינו להיות כפועל שיכול לחזור בו מכאן ולהבא, ובפרט שהפרישה בעצמו כתב שלפי הבית יוסף (החולק על סברת מהרי"ק) דינו כפועל שיכול לחזור בו, מספק נראה שיכול לטעון קים לי ולחזור בו מכאן ולהבא, ועיין כנסת הגדולה (שם הגהות הטור אות יא).

והנה בנידון דידן השותפות, אם בכלל שותפות היא, נדונה כשותפות על דבר שבא לעולם וגם כשותפות על דבר שלא בא לעולם: מצד אחד השותפות היא על ממון מוגדר דהיינו על סכומים מוגדרים שכל אחד הכניס לחשבון, ומצד שני ישנה שותפות לשלם הוצאות שסכומן אינו מוגדר כיוון שעדיין לא הגיעו לעולם. ולפי זה באומנים – דלא מהני אפילו קניין לדעת הרמב"ם וכנפסק בריש סימן קע"ו, דהווי קניין על דבר שלא בא לעולם, הוא הדין שלא יועיל "התחילו", דפשיטא שאין התחילו עדיף מקניין ממש. שוב ראיתי שהחקרי לב (חושן משפט חלק ב סימן קכה דיבור המתחיל "וגם מצד") צידד לומר שגם באומנים יועיל "התחילו" לפחות על העבר. ונפקא מיניה לנידון דידן שאנו דנים על הגדרת הכספים לשעבר. אך לכאורה צריך ביאור דכל עניין 'התחילו' הוא מדין 'פועל', ולדעת הרמב"ן כל עוד אינו משעבד את גופו למלאכה במפורש אין כאן 'פועל' אלא מקנה את הרווחים שהם דבר שלא בא לעולם.

יצירת קניין שותפות מדין "סיטומתא"

גם לגישה שהזכרה בפסקי הדין הנ"ל שיש לקיים את קניין השותפות מצד סיטומתא, נראה כי אין הדברים שייכים בנידון דידן כי סיטומתא מושתתת על מנהג הסוחרים, והמנהג שלשיטתם קיים באופן מצוי וברור רק במקרים שהכספים הוכנסו לחשבון משותף, אבל בנידון דידן שהכספים הוכנסו לחשבון על שם האישה, הרי גם בית המשפט אינו קובע מסמרות שהכספים משותפים אלא אחר בחינת התנהלות הצדדים בכספים משותפים, וגם לפי הפסיקה כלל לא ברור שעמדת בית המשפט בנידון כדין תהיה הכרעה על שיתוף בכספים רק מכוח התנהלותם של בני הזוג, שעה שלפי הסכם הממון שאושר בבית המשפט – לפי סעיף 20 הכספים נשארו בחזקת הבעלים שהכניסו אותם ואילו לפי סעיף 25 הכספים שבחשבון האישה הם שלה בלעדית. וזאת מלבד סעיף 28 השולל שותפות בכספים ללא אזכור כתוב. לכן לאור האמור אין לדון לקניין שותפות מצד סיטומתא.

ולכן בנידון דידן נראה שאין מקום לדון את הכספים כמשותפים על אף שקיימת אומדנה מסוימת שלפחות האיש התכוון שהכספים יהיו משותפים.

השלכת האמור על נידון דידן

לפי זה עלינו לקבוע כי הדרך הרביעית היא הדרך הנכונה להגדרת הכספים, זאת אומרת כי לאור התנהלות המשותפת של הצדדים בכספים בהכרח לומר שהאיש שייר לו בעלות בכספים שנתן לאישה באופן שיש לו את הזכות ליהנות מהם בחזרה, ויכולתו לפי הגדרה זו היא לתבוע את ההנאה מהכספים כאילו הם משותפים. מחד גיסא: הגדרה זו נותנת את המענה לתוקף הקניין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

להברחה מפני הנושים (בהתאם להגדרת קצות החושן ונתיבות המשפט) כי הרי מקודם הוא היה השליט היחיד על כספיו, וכעת יש לו רק שיעבוד ליהנות מהם מבלי שתהיה לו בעלות עליהם, ומאידך גיסא: הגדרה זו מקיימת גם את סעיף 25 שהבעלות על גוף הכספים נתונה לאישה.

לאור זאת אין לדון בנידון דידן גם בנפסק ברמ"א (חושן משפט סימן סב סעיף א) גבי שטרות הרשומים על שמה שלה אם לא הייתה נושאת ונותנת תוך הבית. החלקת מחוקק, בית שמואל ונתיבות המשפט נחלקו והרחיבו מאוד בהלכה זו, אבל כאמור אין כל זה שייך בנידון דידן שהיה בין הצדדים הסכם ממון קדם נישואין הקובע כי כספים הרשומים על שם האישה הם שלה, אך עם זאת התנהלות הצדדים מעידה כי לאיש הזכות ליהנות מכספים אלו בדומה למקרה שבו הכספים היו משותפים.

תביעת האישה להשבת כספים

לאור הכרעתנו שהדרך הרביעית היא הדרך הנכונה להגדרת כספי הצדדים, הרי שברור שהאיש פטור מלהשיב את הכספים שיצאו מחשבון האישה וזאת מאחר שהאיש הוא שהעביר את הרוב המוחלט של הכספים לחשבון האישה, והאישה הודתה שהמטרה בכך הייתה למנוע מהנושים לגבות את הכסף של האיש, אומדנה ברורה היא שכוונתו בכך הייתה לשירר לעצמו את הזכות ליהנות מכספים אלו שהוא עצמו הכניס לצרכיו האישיים גם כן, וממילא יש לומר שאין זה מוגדר כמתנה מהאישה אל האיש אלא כאילו מראש האיש התנה שהוא מעביר את הכסף לחשבונה על מנת שיוכל ליהנות ממנו. מעתה לפי זה פשיטא ששוב לכולי עלמא אינו חייב להחזיר כסף זה.

מאידך גיסא, לגבי החשבון שפתח האיש – הנתבע שבו לא נכללה האישה – התובעת נראה שהסכם הגירושין תופס מאחר שהחשבון התנהל בצורה מובהקת אך ורק על ידי הנתבע ללא שתהיה לתובעת דריסת רגל בו – לא בהוצאות ולא בהכנסות. אומנם התובעת ניסתה בשלב מסוים להצטרף לחשבון אך הדבר לא צלח – לדברי התובעת בגלל שהמשיב חסם אותה ולדברי הנתבע בגלל בעיה טכנית, אך מכל מקום בפועל לא היה שום שיתוף בחשבון זה. לכן אין ספק שלגביו נותר ההסכם על תילו ואין לתובעת זכות בו, ובמיוחד לדבריה שהנתבע חסם אותה מלהיכנס לחשבונה הרי כי מוכח להדיא לחוסר שיתוף בחשבון זה.

מטעם נוסף אף לטענת האישה כי היא הוציאה את הכספים לטובת בעלה והבית מנדבת ליבה, נראה שאין האיש חייב להשיב כספים אלו, וזאת מאחר שנראה כי באותו הזמן שהאישה הרשתה לאיש להשתמש בכספים – ואף הלכה בעצמה ליטול הלוואות בעבורו – נקבע הדבר למחילה גמורה מצידה, שכן היא נתנה כספים אלו במתנה לאיש ללא בקשת תמורה כלל. ואף שבדין "דור בחצרי" ו"אכול עימי" מצינו שיש דעות שיכול לבקש תמורה כספית עבור האוכל (ראה סימן רמו בחושן משפט ובנושאי כלים שם), אך מאידך יעוין בשולחן ערוך (שם סימן שסג סעיף י בהג"ה) ששיטת התשב"ץ שהאומר לחברו "דור בחצרי" – "אינו צריך להעלות לו שכר". וכתב הש"ך שם בשם האחרונים שדין זה הוא מחלוקת הפוסקים ולכן המוציא מחברו עליו הראיה. וקצות החושן כתב להשוות דין מי שנתן כספים לחברו, התלוי במחלוקת הרשב"א והר"ן לעניין הזן את אשת חברו, לדין האומר "דור עימי" ובשניהם כתב שמחלוקת אם תולים שנותן אותם בתורת הלוואה וחייב להחזיר או בתורת מתנה, ומספק אין להוציא ממון. וזו לשון הקצות החושן (סימן שסג):

האומר לחבירו דור בחצרי פטור מלשלם – והוא בתשובת רשב"ץ (חלק א סימן קעד). ועיין ר"ן ריש פרק דייני גזירות (כתובות סג, א בדפי הרי"ף) גבי "עמד

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אחד ופרנס את אשתו" ד"הניח מעותיו על קרן צבי" וזו לשונו בשם הרשב"א (נדרים לג, ב ד"ה עמד):

דכי אמר חנן "אבד מעותיו" דוקא במפרש [וכו'] אבל בסתם חוזר וגובה לפי שכל המפרנס סתם אינו מפרנס בתורת מתנה אלא בתורת הלואה [...]

ועיין שם בר"ן שהסכים לדברי הרשב"א.

ובר"ן פרק קמא דקידושין (ג, א בדפי הרי"ף) נראה מדבריו דסתם דרך מתנה הוא, עיין שם גבי "נתן הוא ואמרה היא" וזו לשונו [לפנינו קצת בשינוי]:

דהיינו דוקא שאמרה בשעת נתנה אבל לאחר נתנה לא [...] דאי מעיקרא יהיב לה סתמא ומדינא הרי הן שלה במתנה וכדמוכח בפרק שבועת העדות (שבועות לד, ב) דאמרי התם "אי דאמר 'אין שקלי ודידי שקלי' כי עדים רואין אותן מבחוץ מאי הוי?"

עיין שם וצריך עיון. והרמ"א בסימן רס"ד (סוף סעיף ד) כתב כדברי הר"ן ריש פרק דיני גזירות – עיין שם [...] והאחרונים לא הכריעו בזה והניחו הדבר בספק וכמו שכתבו הב"ח (סעיף ז) וש"ך (ס"ק יג).

ולפי שיש לפנינו מחלוקת בעניין זה הדרינן לכללא דהמוציא מחברו עליו הראיה ואין האיש חייב להחזיר.

וביותר שהנה בפתחי תשובה (שם ס"ק ז) הביא דברי החתם סופר (בשו"ת, חושן משפט סימן קיט) שבמקום שהחזותן פרנס את חתנו יש אומדנה מוכיחה שהתכוון לפרנס בחינם ואינו יכול לדרוש ממנו בחזרה את הכסף. וכן כתב בערוך השולחן באריכות לעניין "אוהבו" (חושן משפט סימן רמו סעיפים יט–כ):

כתב רבינו הרמ"א: "האומר לחבירו 'אכול עמי' – צריך לשלם לו, ולא אמרינן מתנה קא יהיב ליה" – עכ"ל – דכיון שנהנה צריך לשלם [...] אבל אם הדבר ניכר [...] הקורא לאוהבו [...] דפטור מלשלם [...] עוד כתב דזהו "דווקא דליכא הוכחה שנתן לו לשם מתנה, אבל היכא דמוכח דנתן לו לשם מתנה, רק אחר כך נפלה קטטה ביניהם ולכן תובע ממנו – פטור" עכ"ל. והנה זהו פשיטא כשרגיל ליתן לחתניו יותר מחיובו אין לך הוכחה גדולה מזה שנתן לו לשם מתנה [...] ולפי זה בין אבות ובנים הרבה יש שמפרנסים בתורת מתנה [...]

ונראה שקל וחומר הוא בכסף שהאישה נותנת לבעלה במהלך החיים המשותפים לצורך הוצאותיו וצרכיו שישנה אומדנה ברורה שהתכוונה בתורת מתנה.

אשר מכל הטעמים הנ"ל אין האיש חייב להשיב את הכספים שהתקבלו מחשבון האישה במהלך הנישואין, מלבד הכספים הספציפיים שהאיש קיבל על עצמו להחזירם כדלהלן.

פורע חובו של חברו – האם שייך בנידון דידן?

מטעם אחר היה מקום לכאורה לפטור את האיש בנידון דידן, והוא מדין 'פורע חובו של חברו', שכן מרבית הכספים שהועברו מחשבון הבנק של האישה לא הועברו ישירות לבעל, אלא הם הועברו למוסדות שונים שהאיש היה חייב להם כסף, כגון תשלום עבור חובות האיש בפש"ר, הוראות קבע לחברות הסלולר, מכון כושר של האיש ועוד. מעתה יש לומר שמכיוון שהפורע חובו של חברו פטור כדקיימא לן בחושן משפט (סימן קכח) הוא הדין שהאיש פטור מלהחזיר.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והנה הא דפורע חובו של חברו שפטור שנוי במחלוקת הפוסקים אם דין זה נאמר בכל פורע חובו מטעם שיכול הלה לומר "מפייס הוינא ליה" דהיינו שללווה יש טענת פטור שהיה יכול לפייס את בעל החוב וממילא הפורע חובו לא הביאו לו תועלת או מטעם שאינו אלא 'מבריה ארי'. ונפקא מבינייהו ב'בעל חוב דוחק' שלא שייך לומר "מפייס הוינא ליה", ובנידון דידן מדובר בחברות מסחריות שנראה שגדרן כ'בעל חוב דוחק' שהמציאות היא שהן גובות את חובן בכל אופן והחוב אינו נתון לאפשרות פיוס. אך בש"ך (סימן קכ"ג ס"ק ג) הורה בדין זה שהוא ספקא דדינא ואין להוציא מיד המוחזק. ולפיכך היה נראה שמספק אין להוציא מיד האיש.

אומנם לאחר העיון היטב נראה שאין לפטור את האיש מטעם 'פורע חובו של חברו': דעת המהרי"ט (שו"ת סימן קכ"ד) שיסוד הפטור בפורע חובו הוא מטעם שלא היה לו לפורע להיכנס ביניהם ולפורע חובו, דדילמא הלה היה מפייס את בעל החוב, וכתב:

[...] נראה דלא אמרו אלא כשהוא עצמו פורע חובו של חברו שלא היה לו לפורע – דמי יימר שלא היה מפייסו בלא דמים. אבל אם נטלו בעל חוב מתוך ביתו של נפקד – הרי לא נתפייס וגבאו בחובו ואשתרש ליה מה שהיה צריך ליתן לו, דטעמא ד'מבריה ארי מנכסי חברו' דפטור לא מהני אלא כשהבריהו מדעתו, אבל הבריהו שלא בטובתו לא פטרינן ליה כדמוכח בההיא דפרק הכונס ד"נפלה לגינה ונהנית – משלם מה שנהנית" אפילו נחבטה – משלם לו הנאתה שלא נחבטה על גבי קרקע, ד"כי אמרינן מבריה ארי מנכסי חברו – מדעתו, האי – שלא מדעתו" [...]

ואותו טעם שאמר בירושלמי "מפייס הוינא ליה" אינה טענה עיקרית אלא שזה עונשו של עושה שלא ברשות שתהא ידו על התחתונה, דמי אמר לו שיפרע, כיוצא באותם שאמרו בהמקבל: "אי לא זרעתא הוה מקיים בי לא יבושו בעת רעה" וכולי וכן אמר: "אילו זרעתה חיטים הוה מקיים בי ותגזר אומר ויקם לך". ולא שהם טענות בריאות – כל הנך דמייתי התם – אלא שמצאה קפידא מקום לנוח ונחה. וראיה לזה ממה שהשיב הרמב"ן לרב בעל התרומות [בתשובה] שבסימן ס"ז – הובאה בטור חשן משפט סימן ק"ה [בבית יוסף] – על נפקד שמסר הפקדון לבעל חוב של מפקיד והביא מה ששנו בתוספתא: "המפקיד שטרותיו אצל חברו" וכו' וכתב וז"ל:

ושמעתי מינה דלא מצי למיטען "מפייס הוינא ליה ומחיל לי", ומאי דאתמר בירושלמי לגבי פורע חובו של חברו – עילה מצאו שלא לחייבו לזה מפני שעשה שלא ברשות והוי ליה 'מבריה ארי מנכסי חברו' כדאיתא בנדרים.

עכ"ל. ומדבריו אתה למד דהיכא דנטלו ממנו של זה מתוך ביתו של חברו בעד חובו, דלא שייך לומר שעשה שלא ברשות, ודאי מתחייב לפורע לזה דלא מצי למימר "מפייס הוינא ליה" דהא אלחיש להו ולא אלחישו, פייס להו ולא אתפייסו.

ומדבריו נראה שבטעם כל דהו אמרינן שמא פריעת חוב זו אינה מחויבת המציאות ושמא היה נפטר ממנו בדרך כלשהי, ומאחר שהלה התערב ביניהם מבלי שהתבקש זהו "עונשו" שאין חייב להחזיר לו מה שפרע בעבורו.

ולפי זה נראה פשוט שבנידון שלפנינו אין לפטור את האיש מלשלם, מאחר שבנידון דידן האישה שילמה מהוראות קבע שיצאו מחשבונה על פי ההסכמה שהייתה לה עם בעלה במשך חייהם כזוג נשוי. אומנם האישה הסכימה לכך באותה עת, אך ברור שההסכמה נבעה מהעובדה שחיו כזוג נשוי בשלום ובאחוה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יש לבסס יותר ולהביא כאן את דברי התוספות (בבא קמא נח דיבור המתחיל "א"י") שטעם הפטור הוא שמכיוון שהוא חייב כבר אין התשלומים נחשבים בעבורו 'הפסד' ואין הוא מצילו אלא מצער ודוחק בעלמא: "ופורע חובו אין מצילו מהפסד דמה שהיה הלוח זקוק לפרעו אין זה הפסד שהרי נתחייב לו ואינו מצילו אלא מצער בעלמא וחשיב מבריה ארי". ומשמע שזהו הטעם שפטור בפורע חובו, ולכן אף אם בבעל חוב גוי שוודאי לא יתפייס נקט שפורע חובו פטור מלשלם, מכיוון שאין זה אלא סילוק של ארי, וכמבואר בש"ך (חושן משפט סימן קכה ס"ק ו) אולם הש"ך (שם ס"ק ח) הרכיב כאן את דברי רש"י, וזו לשונו:

וכדמשמע בתוספות פרק הכונס ופוסקים דעיקר טעמא דהפסיד מעותיו משום דהוי כ'מבריה ארי מנכסי חברו' אף על גב דאית ליה פסידא, דכיון דמבריה מדעתו אמדוהו רבנן דעתיה דמסתמא לשם מצוה קעביד, כמו שפירש רש"י ודעתו לפטרו.

וזו לשון רש"י (בבא קמא שם): "האי בעל השדה 'מבריה ארי מנכסי חברו' הוא שהציל את בהמת חברו שלא נחבטה בקרקע ומצוה הוא דעבד ומידי לא לשקול. קא משמע לן."

ובשערי יושר (שער ג פרק כה אות יב) הקדים בשאלה מדוע פורע חובו של חברו פטור ומאי שנא מהא ד"אנסו בית המלך את גורנו" – "אם בחובו חייב לעשר". והאריך לבאר בהקדם ביאור שיטת רש"י הנ"ל שאין כוונתו לומר טעם נפרד מדברי תוספות דהיינו שהוא מתכוון למחול לו להדיא, דאם כן מאי טעמייהו דרבנן שחלקו על חנן בהך דינא. אלא שבכל פורע חובו של חברו יש לדון משני אופנים, מצד 'נהנה' ומצד 'משתרשי', דהיינו שהנפרע נהנה במה שפרעו עבורו את החוב, ומלבד זה יש לו הנאה נוספת שהכסף שנשאר אצלו 'משתרשי ליה', כלומר שנשאר אצלו כסף נוסף שבמקום להעביר לבעל חוב שלו הכסף הזה נשאר אצלו (כך הגדיר קצות החושן סימן רמו ס"ק ח ולזה הסכים נתיבות המשפט שם).

וביאר הגאון רבי שמעון שקאפ (בשערי יושר שם) לפי זה, שדברי תוספות שפורע חובו אינו נחשב אלא 'מבריה ארי' מתייחסים לדין 'משתרשי', והיינו שמכיוון שהכסף כבר נמצא אצלו לא נחשב הדבר כאילו התווסף לו כסף נוסף על ידי הפריעה של החוב. ואין לחייבו להשיב מטעם זה שלולי שפרע היה הכסף 'נאבד', והטעם כי החוב באמת עומד לפירעון ולא נחשב כדבר שהולך לאיבוד – שחברו הצילו מאבדון זה. והמשיל את זה לתוקף את חברו ומנעו כל היום שלא יאכל את מאכלו, היעלה על הדעת שהתוקף יתבע את חברו לשלם לו את ההנאה מה שחסך לו אכילה של אותו היום? והטעם הוא כנ"ל משום שאוכל של אדם נתפס כדבר טבעי שעומד לאכילה ולא להפסד ולכן לא ייחשב המונעו מלאכול כמי שהנההו, וכך הוא בפורע חובו של חברו שפטור כיוון שלא הביא לו תועלת של 'הצלת' ממון שעמד ללכת לאיבוד. מה שאין כן אם המלך אנסו לפרוע חובו ממה שהכין מעשר – הגם שהוא חייב לפרוע חוב זה, אבל בשונה מחוב לאנשים פרטיים (אפילו חוב לגוי), כשאנסו המלך נתפס אצל בני אדם שהוא כדבר שהולך לאיבוד ולכן כאשר חוב מסוג זה נפרע, נחשב שהשתרש אצלו ממון חברו.

אכן לגבי מה שנהנה בעצם הדבר שנפרע חובו – לזה אנו זקוקים לדברי רש"י ש"מצוה עביד", וביאר הגאון רבי שמעון שקאפ שכוונת רש"י שמכיוון שהוא פורע מדעתו ומצווה קעביד, לכן נוקטים שהוא אינו מקפיד על הפירעון והוא מוכן לפרוע עבור חברו בין אם הלה יחזיר לו ובין אם לאו. והשווה זאת ל'זה נהנה וזה אינו חסר' שפטור מלשלם אף על פי שנהנה משל חברו מכיוון שחברו אינו נחסר. והוא הדין כאן: מכיוון שפרע מדעתו, הרי גילה שאינו מקפיד בכך ודמי לאינו חסר.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ולפי הנ"ל יש לומר שבנידון דידן לא שייך לומר שהאישה אינה מקפידה על התשלומים הללו, או שפרעה "שלא מדעתו", שהרי אדרבה כאמור מדובר על תשלומים ששולמו בהסכמה מלאה בהוראה נמשכת על ידי הוראת קבע שתחילתה בחיי הנישואין של הצדדים ולזמן הנישואין, ונחשב הדבר כפורע חוב חברו בשליחות חברו שבוודאי חייב לפורעו בחזרה.

נמצא שאין לפטור את האיש בנידון דידן מטעם פורע חובו של חברו. אומנם עדיין הוא פטור מהטעמים שהובאו לעיל.

חלוקת המטלטלין

האישה תובעת החזר של מיטלטלין שהאיש לקח לעצמו לדבריה, ולפי הסכם הממון היא סוברת שהם שייכים לה כנגד הצגת קבלות. האישה הציגה קבלות עבור רשימה של חפצים שונים שהאיש לקח לעצמו ודורשת את החזרם.

מאידך גיסא, האיש טוען שאף שיש לאישה קבלות, מקור התשלומים על מיטלטלין אלו היה ממשכורתו שהכניס לחשבון האישה. עוד טוען האיש ומכחיש שלקח את כל המיטלטלין, שכן לדבריו האישה נטלה את פינת האוכל היוקרתית ללא רשות ומכרה אותה כשהתמורה הכספית למכירה זו לא נודעה עד היום הזה (יצוין שהאישה המציאה מסרון שהאיש הרשה לה לקחת את פינת האוכל), כמו כן נטלה האישה את המיטלטלין של הקטינה בטענה שהם אינם ברי-איזון.

הנה בסעיף 28 להסכם הממון נכתב:

אין בכל האמור לעיל כדי למנוע מן הצדדים לעשות עסקים משותפים או לרכוש רכוש משותף או לעשות השקעות ו/או הפקדות משותפות אולם במקרה זה חייב הרכוש המשותף להיות רשום על שם שני הצדדים על פי יחס חלקיהם במשותף:

א. מקום בו נהגו לרשום נכסים כגון רישום בספרי האחוזה וכו' [...]

ב. בהיעדר נוהג רישום, חייב להיות מסמך בכתב בין הצדדים המעיד על השיתוף האמור.

ג. בהיעדר מסמך בכתב יהיה הרכוש שייך לצד שברשותו קבלה ו/או לצד אשר שילם עבורו.

האיש מבהיר בטענתו שאף על פי שהאישה מחזיקה בקבלות על החפצים, ברור מאידך גיסא שמקור הכספים של הרכישות של החפצים היה בכספים שהוא מביא לבית מתוך משכורתו, כאשר האישה כמעט שלא עבדה ולפיכך ברור שהוא שילם עבור החפצים והוא פטור מלהשיבם. האישה טוענת שהיא קיבלה כספים ממשפחה ומהלוואות ומכספים אלו שילמה עבור החפצים הללו. יוער מייד כי אף לטענת האיש, אין הוא פטור מהשבת כל המיטלטלין, שהרי הוא טען כמה פעמים שהכספים שבחשבון הם משותפים, ונמצא שגם לטענתו אין הוא פטור אלא מהשבת שווי מחצית כלל המיטלטלין.

הנה, על הצד שהחשבון שהיה רשום על שם האישה שימש בהגדרה המשפטית כחשבון משותף של שני הצדדים, אם היה ברור כי המיטלטלין נקנו מכספים אלו, הרי שהיה מקום להכריע על חלוקת כלל המיטלטלין בין בני הזוג. אולם כפי שנתבאר לעיל לפי ההלכה אי אפשר להגדיר את החשבון שעל שם האישה כחשבון משותף, הן מצד שלא נעשה קניין תקף לשיתוף בכספים, והן מצד שלמקרה זה נועד סעיף 28 השולל את השיתוף – אף שהצדדים התנהלו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בחשבון כחשבון משותף. אשר על כן יש להיצמד לאמור בס"ק ג: "בהעדר מסמך בכתב יהיה הרכוש שייך לצד שברשותו קבלה ו/או לצד אשר שילם עבורו."

אכן עיון מדוקדק בלשון ס"ק ג משאיר מקום לספק אם הבעלות על המיטלטלין במקרה של פירוד בין בני הזוג נקבעת לפי הקבלה שנמצאת בידי אחד הצדדים בלבד, או שמא בנוסף להמצאת הקבלה, קיים צורך להוכיח שמקור הכסף לרכישה היה ממנו.

שורש הספק נעוץ בפרשנות של המונח "ו/או". אם נעדיף את ה"או" הרי שהפירוש לסעיף הוא שהרכוש שייך למי מהצדדים שיש ברשותו קבלה – אף שאינו יכול להוכיח כלל מניין מקור הכסף לרכישה, ורק אם אין ברשות אחד הצדדים קבלה, לחילופין, יש לתור אחר מקור הכסף לרכישה – שהוא לבדו יקבע את הבעלות למיטלטלין. אבל אם נעדיף את ה"ו" הפירוש הוא שלעולם צריך הצד שהקבלה ברשותו להוכיח גם שהרכישה מומנה מכספו.

הנה אין לנו מקור בספרות ההלכה להכריע בשאלה זו, כיוון שמונח זה הומצא ונדוש אצל רבים רק לאחרונה. בלשנים רבים חקרו לפשר המונח גם בהקשרים משפטיים ולא העלו דבר ברור.¹ ראו התייחסות לשימוש במונח זה וביקורת עליה ברע"א 5525/17.²

בהקשר זה, יש לבחון שוב את טענת האישה שהיא ומקור מרבית הכספים המצויים בחשבון האישה הם מהמשכורות שהוא הכניס, הרי שגם המקור לרכישת המיטלטלין הוא מכספיו ועל כן הם שייכים רק לו. הנה טענה זו מבוססת על שתי הנחות: הנחה אחת שהצדדים הם שותפים בכספים המצויים בחשבון האישה, והנחה נוספת שהרכישה מומנה מכספים אלה המשותפים. אך מלבד שכלל לא נטען בטענת ברי שהרכישה מומנה מכספים אלו, אלא רק על סמך הנתון שמקור מרבית הכספים הגיעו ממנו, אם כן רצונו לומר ש'סתמא דמילתא' שהרכישה מומנה מכספיו של האישה – טענה זו גופה צריכה לפנים, אטו יש 'ביטול ברוב לכספים', כאילו הכספים המועטים שמקורם מהאישה בטלים הם ברוב והם כמאן דליתנהו? הרי עצם 'חוב הממון' אינו בטל כמו שכתב נתיבות המשפט (סימן רכט ס"ק א) על פי הגמרא בביצה (לז, א) שרק ה'בעין' בטל, והיינו דמותר לבעל הרוב להשתמש במיעוט בלי רשותו של בעל המיעוט, אבל עצם החוב ממון לבעל המיעוט נשאר, שהרי 'זה נהנה וזה חסר'. וכן משמע בפרי מגדים (יורה דעה סימן קט משבצות זהב ס"ק א), וראה עוד בשורת הדין (ד עמ' שו). מלבד זאת, הרי לדעתנו אין הכספים הנתונים בחשבון האישה מוגדרים כמשותפים, אלא שלפי מסקנתנו גדר הכספים כמי שניתנו מהאישה על דעת שלאיש תהיה הזכות ליהנות מהם, ולפי זה היה מקום להכרעה שגם בחלוקת הכספים – על הצד שהם המקור לרכישת המיטלטלין – שאף האישה ייחנה מחלוקתם. אכן נראה שוב שלזה בדיוק נועדה ההוראה שבס"ק ג להסכם הקובעת כי מי שיציג

¹ ראה באתר האקדמיה ללשון: <http://hebrew-academy.org.il/2012/01/31/%D7%95%D7%90%D7%95>

² להלן ציטוט מ'לשונונו לעם' לב, חוברת א 3–14, 4 (תשמ"א) המצוטט בפסק הדין:

צירוף זה של וי"ו החיבור עם "או" הפירוד תכליתו להחיר ספק [...]

ואולם כאותן 'תרופות פלא' אשר אינן מרפאות אלא אך מוסיפות חסרון כיס על חסרון בריאות, גם המצאת ו'או' אך הוסיפה ספקות על ספק. את בעל וי"ו החיבור יכולת להעמיד בחזקתו, שלחבר הוא בא ולא להפריד, ואת בעל ה'או' יכולת להעמיד בחזקתו שלהפריד הוא בא ולא לחבר; אמנם חזקה היא הניתנת לסתירה ולהזמה על פי הקשר הדברים, אך כל עוד לא נסתרה, הרי היא בעינה עומדת ומונעת ספקות. באה עליך קללת ו'או' והופכת את כל היוצרות: וי"ו החיבור אינה עוד וי"ו החיבור, שהרי ניתנת להחליפה ב'או', ו'או' אינו עוד 'או', שהרי ניתן להחליפו בוי"ו החיבור; החזקות אינן חזקות, ולא נשאר בידך מאומה מן הוודאי. כל הדלתות פתוחות, ואי אתה יודע מהי הדלת הנכונה ללכת בה ליערך.

ובסיום נכתב:

צירוף זה של ו'או' פסול בעינינו גם מן הבחינה המשפטית, גם מן הבחינה הלשונית, וגם מן הבחינה האסתטית פסיכולוגית.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

קבלות לרכישה – לו הזכות לקבל את המיטלטלין, ונמצא שבסעיף זה לפי הפרשנות המעדיפה את ה"או", ויתר האיש על הזכות שלו ליהנות מחלוקת המיטלטלין.

מצד שני גם בטענת האישה ישנה ריעותא, לטענתה מקור הכספים לרכישת המיטלטלין הוא כספי קרובים וכספי הלוואות שנטלה. אך טענה זו מעולם לא הוכחה ובוודאי שנטל ההוכחה להחלטה כזו מההתנהלות המקובלת בין הצדדים במשך חיי הנישואין היא על האישה. אך מאידך גיסא האישה יכולה להיתלות בפרשנות לס"ק ג' להסכם שדי לה בהצגת קבלות אף אם לא הוכיחה את מקור הכספים לרכישה.

והנה אם האיש היה מוחזק במיטלטלין המדוברים, הרי שיש צד שנטל ההוכחה היה על האישה כי היא תובעת ממנו את השבת המיטלטלין. ומאידך גיסא גם חזקת האיש בהם וכן זו של האישה במיטלטלין שברשותה אינה ברורה כי ייתכן שחזקתם היא בגדר 'תפיסה לאחר שנולד הספק'. לכן מכל הספקות הנ"ל נראה כי דינו של הממון המסופק הוא בכלל דין "ממון המוטל בספק", ויש לחלוק את כלל שווי המיטלטלין למכירה כיד שנייה על כל פרטיו, ומה עוד שהאיש טען כמה פעמים כי הכספים בחשבון משותפים. אם כן לפי דבריו ישנה 'הודאת בעל דין' כי יש לחלוק את שווי המיטלטלין וכו"ל.

בשולי הדברים יובהר כי כבר נקבע שהסמכות לגבי המיטלטלין מסורה לבית דין זה למרות צו זמני שהוציא בית המשפט בעניין.

כמו כן יובהר כי נושא הרכב אינו בסמכות בית הדין מאחר שהוא רשום על שם אם האישה שהיא צד ג' ולפיכך לבית הדין אין סמכות.

לסיכום פרק זה ייאמר כי על הצדדים לערוך רשימה של כל פרטי המיטלטלין שהיו ברשותם בעודם נשואים, למנות שמאי מטעמם שיישום אותם לפי מחיר יד שנייה וכל צד זכאי יהיה לקבל מחצית משווים. באשר למיטלטלין של הקטינה – יש להחריגם מכל איזון שכן חובת האיש, האב, לספק פריטים אלה לקטינה.

מועד הקרע

לעניין קביעת מועד הקרע:

בתאריך כ"ה בתשרי תשע"ז (27.10.16) חזר האיש ארצה מהודו לאחר טיול ממושך. טיול זה היה המשך של טיול של הצדדים לרומא, וברור שעד מועד זה אין לקבוע מועד קרע. אף שקודם לכן הצדדים נפרדו לתקופת מה, אולם אחר כך הם חזרו לחיים משותפים סדירים – כך השיבה האישה בדיון מיום כ"ג באדר תשע"ז (21.3.17):

בית הדין: לפני שנסעתם לרומא הייתם בנפרד?

האישה: ממש לא.

בית הדין: הנסיעה לא באה לפתור בעיה של פירוד?

האישה: ממש לא.

גם בדיון מיום ט"ז בתמוז תשע"ז (10.7.17) נשאלה האישה והשיבה:

בית הדין: שאלנו עד אוקטובר 16. ביולי 2016 וספטמבר ומאי 2016 – מה

היה ביניכם בבית. חייתם חיי אישות?

האישה: חיינו אבל לא כמו בהתחלה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עולה מדבריה שהיא מודה שהצדדים חיו בזוגיות מסוימת עד לפירוד הסופי ביניהם.

לכאורה היה נראה שהיום שבו בחרה האישה לחסום את האיש מגישה לחשבונה הוא היום שייקבע למועד הקרע. שכן לפי הפסיקה, המדד העיקרי למועד הקרע הוא הפירוד הכלכלי בין הצדדים. ראה בתמ"ש 3592/02:

לדידי אני סבור כי בכל הקשור לקביעת מועד הקרע יש לתת דגש ומשקל יתר להיבטים הכלכליים בחיי בני הזוג וליתן את הדעת ומירב שימת הלב לנסיבות דוגמת הפרדת חשבונות בנק בעקבות סכסוך בין בני הזוג, ביצוע רכישות משמעותיות של נכסים באופן עצמאי מבלי ליידע את בן הזוג השני וכיוצא באלה. בית המשפט יברר אפוא מהי נקודת הזמן בה החלו בני הזוג לנהוג בנכסיהם מנהג "שלי – שלי, שלך – שלך".

אך שימת לב להתנהלות הצדדים מעבר לתאריך זה עשויה לאחר במעט את מועד הקרע שכן מחשבון האישה המשיכו להיגבות הוראות קבע בעבור האיש – דבר שהיה ביכולתה למונעו כמו שחסמה את הגישה לעיקר החשבון, ומאידך גיסא גם האיש המשיך להעביר כספים לחשבונה, כך למשל העביר האיש סך 10,000 ש"ח לחשבון האישה – שכיום הוא טוען להשבת סך 5,551.20 ש"ח מתוכם שלפי התחשיב שהוצג הם הסכום העודף על דמי מזונות ושאר צורכי הקטינה – מכאן יש להסיק כי העברת הכספים ההדדית השאירה אולי קצה חוט לבידור נוסף בין בני הזוג להמשך דרכם.

וכבר נתבאר שעל אף גישתנו שאין בהתנהלות הצדדים משום שותפות רכושית, מכל מקום במשך תקופת חיי הנישואין אין ביכולת צד מן הצדדים לתבוע את הצד שכנגד לכספים שהוא הכניס לצורכי הבית, מצד שלא גרע מהנותן לחברו רשות לדור עימו שאינו זכאי לתבוע החזר על הנאה זו, וקל וחומר בנידון דידן שהייתה הסכמה בעל פה לדור ולחיות בהתנהלות משותפת, לכן אין ביכולת צד מן הצדדים לתבוע החזרים כספיים עד מועד הגירושין.

יש להבהיר עוד כי היה מקום להגיע למסקנה שתוצאתה כמעט דומה גם אם נניח שמועד הקרע בין הצדדים היה במועד חסימת החשבון – ח' במרחשוון תשע"ז (9.11.16) – כפי הצד שהועלה לעיל, שכן חלק נכבד מהכספים הועברו לטובת מזונות הקטינה או לטובת הגן של הקטינה כפי העולה מתוך מסמכי חשבון הבנק שבהם נכתב במפורש כי כספים אלו הועברו לטובת מזונות לאישה ולילדה ולפיכך ברור שאין מקום לדרוש את השבתם. בנוגע לשאר הכספים בסך כולל של 5,551.20 ש"ח: הנה כסף שהועבר מצד אחד למשנהו בצורה סתומה, ללא שפירשו את הכוונה בו אם בתורת מתנה או בתורת הלוואה – יש בו מחלוקת ראשונית והמוציא מחברו עליו הראיה. לפיכך מאחר שהאיש העביר מיוזמתו כספים לאישה (בניגוד להוראות הקבע שהמשיכו לעבור ממילא), אף לאחר מועד הקרע, נראה שאין האיש יכול לתבוע את תמורתם מהאישה. אומנם מאחר שהסיבה שאינו יכול לתבוע כספים אלו היא רק מכוח ספק, שמספק אין להוציא ממון מהאישה, נמצא שלגבי הכספים שהאישה תובעת ממנו בחזרה בדין בעבור מה שיצא ממנה לאחר מועד הקרע (בהעברה ישירה כמו שכתוב לעיל), כמבואר לעיל – כלפי כספים אלו, אדרבה, האיש הוא המוחזק והאישה באה להוציא ממנו, מלבד אם יוכח כי יש הפרש אחרי קיזוז כלל הוראות הקבע ששילמה האישה בעבור האיש כנגד סך 5,551.20 ש"ח.

אולם לדעתנו, באופן מעשי אנו מחשיבים יותר את הגישה שהצדדים אינם שותפים וגם שמועד הקרע חל רק במועד הגירושין. לכן מספקא דדינא התביעות ההדדיות להשבת כספים נדחות מכל צד גם לגבי כספים שיותר מהסכום הנ"ל, שמאחר שהאיש היה מעביר כספים רבים במהלך הנישואין, וכפי שכתבנו לעיל הרי הוא שייר לעצמו זכות בכספים אלו שיוכל להשתמש

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בהם למרות העברתו אותם לחשבון שעל שם האישה, וכן מאחר שהשותפות החלקית הזו המשיכה להתקיים עד למועד הגירושין בפועל, לפיכך אין מקום כלל לתבוע החזרה כלשהי של כספים אלו.

יודגש שבמסגרת הסכום הנ"ל שהאיש מקזז כנגדו את חובו לאישה כלולים גם סכומים שייכתן ששולמו עבור הלוואות כנגד הרכב. אך מאחר שנושא הרכב אינו בסמכות בית הדין מאחר שהוא רשום על שם אימה של האישה שהיא צד ג', אין בית הדין יכול לדון אלא לפי מה שלנגד עיניו. ולפיכך ככל שבערכאה אחרת נושא הרכב יעלה לדיון, יש לקחת בחשבון את הקיזוז הנ"ל.

יוזכר כי המסמכים שהגישה האישה בתאריך כ"ז בניסן תשע"ח (12.4.2018) היו לעיני בית הדין.

השלמה לחיזוק הקביעה למועד הקרע – בהשלמה לנימוקים בסוף פסק הדין.

מסקנה

- א. התביעות ההדדיות להשבת כספים הן מחשבון האישה והן מחשבון האיש נדחות במלואן.
- ב. על האיש להשלים את תשלום שכ"ל לימודי נדל"ן כפי שקיבל על עצמו לשלמו.
- ג. החשבון שפתח האיש במהלך חיי הנישואין שייך לו לבדו ואינו בר איוון.
- ד. בנוגע למיטלטלין: על הצדדים להגיע להסכמות בתוך עשרים ואחד יום. אם לא יגיעו להסכמות יהיה על הצדדים לערוך רשימה של כל פרטי המיטלטלין שהיו ברשותם בעודם נשואים, למנות שמאי מטעמם שיישום אותם לפי מחיר יד שנייה וכל צד זכאי יהיה לקבל מחצית משוויים.
- ה. את המיטלטלין של הקטינה יש להחריג מכל איוון שכן חובת האיש – האב – לספק פריטים אלה לקטינה.

הרב חיים ו' וידאל

דעת הרב יאיר לרנר

לעיל נכתבה עמדתו של עמיתי הרה"ג הרב חיים וידאל. נראה לעניות דעתי לחלוק בכמה סעיפים בדבריו.

1. הגדרת חשבונה הנפרד של האישה, העברת כספי האיש אליו והעברת הכספים ממנה לאיש הרב וידאל הביא חמש דרכים לדון את חשבון האישה הנפרד, ואת הכספים שהעביר לשם האיש. כן כתב כיצד לדון את הכספים וההוראות קבע שנתנה האישה מידי חודש בחודשו להרווחת הבית. ונקט שהדרך הרביעית היא הדרך הנכונה, דהיינו "האיש נתן כספים לאישה באופן שהוא משייר לעצמו את הזכות ליהנות מהם".

אך לדעתי הדרך השלישית היא הדרך העולה בית א-ל, שהרי הרב וידאל הביא בעצמו בראשית דבריו "הדבר ברור שהצדדים מודים שההסכם נעשה בצורה זו כדי להבריח מנושים של האיש [...] ובמסקנת דבריו העלה כפי שפסקו האחרונים (תומים, קצות החושן, נתיבות המשפט ומנחת יצחק) שאפילו במבריח קנה המקבל. אם כן, את כל הכספים שהעביר האיש לחשבון האישה קנתה האישה. והעברת הכספים ממנה לרווחת האיש הרי היא מתנה שהאישה העבירה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מרצונה לבעלה ולבית המשותף – ברצותה העבירה וברצותה תפסיק להעביר – ודינה ככל מתנה רגילה.

אשר למה שכתב "לא נכונה הטענה כאילו האיש נתן מתנה גמורה לאישה וכעת היא מחזירה לו מתנה גמורה": לעניות דעתי נכונה ואמיתית היא טענה זו, שהרי הצדדים ערכו הסכם, ואומנם כוונתם הייתה להבריח, אבל כל הפעולות שנעשו – נעשו תוך כדי "פזילה" של הצדדים להסכם לבדוק אם הדבר לטובתם או לא. ולכן האיש שהעביר כספים לאישה עשה זאת במתנה גמורה לטובתו (כדי להבריח), והאישה שהעבירה כספים לבעל – לטובתה נתכוונה כדי שישרור השלום בבית.

ואם כך הם פני הדברים, כל מה שהכניס האיש לחשבון האישה, ומה שנתנה האישה כל חודש למשק הבית, שייך למשק הבית.

והנה הרב וידאל כתב ש"הדרך הרביעית היא הדרך הנכונה יותר להכרעת הגדרת הכספים" דהיינו שהאיש נתן לאישה כספים באופן שהוא משייר לעצמו את הזכות ליהנות מהם.

ויש להעיר: מצינו בקרקע או בבית מושג הלכתי של 'גוף לפירות', דהיינו שאדם משייר לעצמו את גוף הדבר ומקנה לחברו או לבניו את הפירות (בבית או בשדה – הגוף שייך לו, והדיוור בבית או פירות השדה שייכים למקבל). אבל כספים – כל השימוש בהם הוא 'לפירות' שהרי אין שימוש אחר בגופם אלא רכישת 'פירות', אם כן כל המהות של הכספים היא לפירות הכסף ואין עוד 'גוף' של הכספים מעבר ל'פירות'. ולפי זה אי אפשר לומר שאדם נותן כסף לאחר ומשייר לעצמו את הפירות של הכסף, שהרי המהות של הכסף היא במה שהוא עומד לפירות שלו ואין שום גוף בעין מלבד הפירות. מעתה כשאחד נותן כסף לחברו, בהכרח שכלול בזה גם שנותן את פירות הכסף למקבל. ועיין עוד בקצות החושן (סימן רט ס"ק ד) שהביא את דעת האלשיך שלא מהני מעות לפירות (ואף שקצות החושן חולק עליו – עיין שם – נראה שאין לתלות בפשטות שדעת הנותן הייתה לתת דבר שיש בו מחלוקת האחרונים בלי לפרש דבריו כלל. ואילו דברי קצות החושן שסובר שמהני מעות לפירות היינו דווקא במפרש דבריו שנותן בצורה כזו ולא בסתמא בנידון דידן).

2. מועד הקרע

חברי הרב וידאל נקט שמועד הקרע חל רק במועד הגירושין – "לכן מספקא דדינא התביעות ההדדיות להשבת כספים נדחות מכל צד".

לפי דעתי נראה פשוט שמועד הקרע הוא היום שבו בחרה האישה לחסום את האיש מגישה לחשבונה. שכן לפי הפסיקה, המדד העיקרי למועד הקרע הוא הפירוד הכלכלי בין הצדדים. ראה דברי השופט ויצמן בתמ"ש 3592/02:

לדידי אני סבור כי בכל הקשור לקביעת מועד הקרע יש לתת דגש ומשקל יתר להיבטים הכלכליים בחיי בני הזוג וליתן את הדעת ומירב שימת הלב לנסיבות דוגמת הפרדת חשבונות בנק בעקבות סכסוך בין בני הזוג, ביצוע רכישות משמעותיות של נכסים באופן עצמאי מבלי ליידע את בן הזוג השני וכיוצא באלה. בית המשפט יברר אפוא מהי נקודת הזמן בה החלו בני הזוג לנהוג בנכסיהם מנהג "שלי – שלי, שלך – שלך".

לאור האמור יש לקבוע את התאריך ח' במרחשוון תשע"ז (9.11.16) – יום חסימת חשבון האישה בפני האיש – ליום מועד הקרע בין הצדדים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ואף שהמשיכו הוראות קבע להיגבות מחשבונה לטובת האישה – אלו כספים שהמשיכו להיות משולמים בצורה שוטפת ונגבו מחשבון האישה בלא שתיתן ליבה לכך. ובהיות האישה מצויה בעיצומו של משבר הגירושין אך טבעי הוא שתבצע רק פעולות עיקריות הכרחיות ולא תשים ליבה לדקדוקי עניות של הוראות קבע בתקווה שיוכלו לדרוש אותם בוא היום.

כמו כן האישה שהעביר לאישה כספים העביר אותם בעיקר כדמי מזונות לקטינה, את היתרה שמעבר לכך הוא תובע כיום להשיב לו.

ומאחר שכן, ודאי שכל הכספים של הוראות הקבע שלאחר מועד הקרע יוחזרו לאישה, ומאידך גיסא, העודף על המזונות (לפי הנתונים בדינו: סך של 5,551.20 ש"ח) יושבו לגרוש.

מסקנה

א. התביעות ההדדיות להשבת כספים מחשבון האישה עד מועד הקרע נדחות כפי שפסקו חבריי.

ב. כספים שהועברו לאחר מועד הקרע חייב כל צד להעביר למשנהו. ייערך קיזוז בין הכספים שהועברו מהאישה ולהיפך והעודף יוחזר כדין בהתאם לסכומים שנקבו לעיל.

הרב יאיר לרנר

דעת הרב שניאור פרדס – אב"ד

ראשית, לדעתי אין סתירה כלל בין הסעיפים בהסכם.

בסעיף 20 להסכם הממון נכתב:

הצדדים מסכימים כי גם לאחר חתימת הסכם זה, בין אם הצדדים ימשיכו להתגורר תחת אותה קורת גג אחת ובין אם ייפרדו חלילה, לא תהא ביניהם שיתוף ברכוש וכל צד יהיה הבעלים הבלעדי של רכושו בהווה ובעתיד, לרבות רכוש דניידי, נדל"ן [...] לרבות רנטות, פיצויים [...] משכורות ועוד. כל הנ"ל לרבות כל זכויותיו של מי מהצדדים אשר הוא הנהנה היחיד מהרכוש, העסקים והרווחים שלו, וכן האחראי הבלעדי לחובות והפסדים.

ואילו בסעיף 25 נכתב:

מוסכם בזאת על הצדדים כי במידה והבעל יפקיד כספים בחשבונות הרשומים מעלה (– חשבונות האישה) כל הכספים המופקדים יישארו ו/או יהיו ברשותה ובחזקתה הבלעדית של האישה מיום הפקדתם ויחשבו כשייכים לאישה מעת הפקדתם.

והנה סעיף 20 עוסק בזכויות של כל אחד בממונו, ובכלל זה – במשכורתו. אולם סעיף 25 עוסק באפשרות שהאישה ייקח את משכורתו השייכת לו לפי סעיף 20 וילך ויפקיד את משכורתו או כל כסף אחר בחשבון האישה. בזאת הכסף הופך להיות של האישה. אין אפוא כל סתירה בין הסעיפים.

אולם עולה השאלה אם באמת הכסף שהעביר האישה לחשבון אשתו הופך לכספה באופן מוחלט או שמא, במיוחד כאשר הצדדים חיו והתפרנסו ממשכורתו של האישה כאשר היא מועברת לחשבון האישה וברור שהמניע להתנהלות זו היא ההברחה מהליכי פש"ר, האומדנה הברורה והפשוטה היא שהאישה נתן את הכסף במתנה כלשון הסעיף אולם בהסתייגות כדלהלן:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הנה לעיל כתב עמיתי הרה"ג רבי חיים וידאל שליט"א את דעתו בענייננו, ולפי דבריו יש לדון את ההפקדות של המשכורת של האיש במשך הנישואין לחשבון האישה, שדינן כאילו האיש נתן את הכספים במתנה לאישה תוך שהוא משייר לעצמו אפשרות ליהנות מהכספים הללו ולכן אין מקום לחייבו להשיב את ההנאה שקיבל מכספים אלו בדמות תשלומים שהאישה שילמה עבורו.

לדעתי היה נראה לכאורה לבאר בדרך מעט שונה, כי דעתו של האיש הייתה הסתייגות רגילה בגדר דיני התנאים כדלהלן.

עמיתי הרה"ג רבי יאיר לרנר שליט"א הקשה על הגר"ח וידאל מהא דקצות החושן (סימן רט ס"ק ג) שאי אפשר לשייר מעות לפירותיהם ואינו דומה לשיור 'דקל לפירותיו' ולכן קבע שהמתנה לאישה היא חלוטה וללא שיור, ובאשר לכספים שנגבו לאחר מועד הקרע כתב לפי זה שהאיש יהיה חייב בהחזר כספים שקיבל ממנה.

גדר תנאי ולא גדר שיור

אכן, דעתי הייתה לכאורה נוטה לדברי הרב וידאל באופן שנאמר שאין הגדרת הכספים 'כספים שניתנו לאישה במתנה משוירת', אלא שהם ניתנו באופן של תנאי, והיינו שיש לפנינו אומדנא דמוכח שהכספים ניתנו בתנאי שגם האיש יוכל ליהנות מהם. ועייין בדברי התוספות (קידושין מט, ב) שיש תנאי שאינו צריך תנאי כפול ואפילו לא גילוי דעת. וכן בנידון דידן שהאיש העביר לאישה את כל משכורתו במושלם – אומדנא ברורה היא שכוונתו שהכספים הועברו בתנאי שגם לו תהיה בהם זכות שימוש. וממילא הדין הוא שאינו חייב להחזיר את הכספים שקיבל ממנה.

יסוד הקניין – מדין הודאה או מדין סיטומתא, והנפקא מביניהם לעניין התנאי

יש להוסיף שהיה מקום לדחות את הדברים ולטעון שלא שייכים בנידון דידן דיני תנאי כלל. וזאת על ידי שנדקדק מהו יסוד זכיית האישה בכסף של האיש בנידון שלפנינו, שאף אמנם שהאיש הבטיח וסיכם עם האישה שהכספים שבחשבונה יהיו שייכים לה כלשון הסכם הממון, הנה לכאורה אין בזה מעשה קניין ובמה נקנה לה הכסף? ואפשר היה אולי לומר שיסוד הקניין שעל ידו האישה זוכה בכסף הוא מטעם הודאת האיש שהכספים שברשותה שייכים לה, ובכלל זה הוא מודה שגם כל הכספים שהוא עצמו העביר לה שייכים לה, וכפי שכתב בהסכם ביניהם:

מוסכם בזאת על הצדדים כי במידה והבעל יפקיד כספים בחשבונות הרשומים מעלה (– חשבונות האישה) כל הכספים המופקדים יישארו ו/או יהיו ברשותה ובחזקתה הבלעדית של האישה מיום הפקדתם ויחשבו כשייכים לאישה מעת הפקדתם.

ולפי זה היה מקום לדון טובא שאם כן לא שייך לדון כאן לא מטעם תנאי ולא מטעם שיור, שמכיוון שיסוד הזכייה שלה בכספים הוא מטעם שהאיש מודה שהכספים שייכים לאישה, ממילא בהודאה תו לא שייך לומר תנאי ושיור וכמו שמבואר כן בספר נחלת שבעה (סימן כא בתוך דבריו), וזו לשונו: "[...] ובהודאה לא שייך שום אומדנא וכמבואר בבבא בתרא בדף קמט, ב לגבי שכיב מרע שהודה על נכסיו דלא אמרינן שום אומדנא בהודאה."

והטעם הוא מפני שהודאת בעל דין כמאה עדים דמיא, ואם כן ההודאה אומרת את סיפור הדברים כאמת מוחלטת ואין לתלות אומדנא בדבר כזה. ועייין ברמ"א (חושן משפט סימן רפא) לעניין 'שטר חצי זכר' ובשו"ת רבי יהודה מילר (סימן קעב) שהאריך בזה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אכן באמת לדעתי יסוד הקניין של האישה בכספים של האיש אינו מדין הודאת האיש אלא מטעם קניין סיטומתא, וזאת גם מטעם שאין לצדדים שלפנינו כל הבנה ומחשבה של הודאה וכיוצא בה. ונראה שכל חוזה הנחתם בין שני צדדים כיום והמועיל בעיני אנשים והערכאות – יש לדונו כגמירות דעת מוחלטת לקניין ומהני מדין סיטומתא, וקל וחומר בנידון דידן שההסכם ממון שערכו הצדדים אושר בבית המשפט.

וראיה להנ"ל יש להביא מדברי הגרי"ש אלישיב זצ"ל בפד"ר (חלק ג עמ' 369), וזו לשונו:

והואיל ולפי הנוהג בין הסוחרים הרי חוזה התחייבות בחתימת יד מחייב אותו למלאות אחרי התנאים האמורים בחוזה, ולכן במקרה שלפנינו שהמערער חתם על התחייבות לשלם למשיבה מאתיים ל"י לחודש תמורת טיפולה בילדות, מחייב אותו לקיים את כל הכתוב בהסכם מדין סיטומתא.

וכן כתב אאמ"ר זצ"ל הגאון הרב חיים פרדס זצ"ל אב"ד הרבני בת"א בפד"ר (חלק י עמ' 375), וזו לשונו:

ויש לדון בנידוננו גם מדין קנין סיטומתא, בכהאי גוונא בחותם בפני בית הדין ומבקש לתת תוקף של פסק דין דלא גרע נידוננו מתקיעת כף דמהני מדין זה, ועיין אמרי ברוך (חושן משפט סימן רא) דמועיל זה לגבי התחייבות במקום שנהגו כן (ועיין רמ"א חושן משפט סימן קכט דאף במקום שאין מנהג לקנות בתקיעת כף, כופין אותו לקיים הבטחתו מדין שבועה). ועיין ערוך השלחן (חושן משפט סימן רמה בסופו) דכל המתחייב מתחייב על פי המנהג, והרי מנהג בתי הדין לאשר הסכם הנעשה בית הדין בלא קנין. ועיין מהרשד"ם (חושן משפט סימן שפ) שהעלה דאם מנהג התגרים לקנות מהני אף על פי שמדין תורה לא מהני.

אצטט כאן דברים שכתבתי בפסק דין מיום ב' בטבת תשע"ה (24.12.2014) בתיק

621051/10 בזה"ל:

בפד"ר כרך ג' (עמ' 368–369) בעניין הסכם בחתימת ידם של הצדדים בדף הפרוטוקול ללא קבלת קניין על ידי הבעל, כתבו הגאונים הרבנים הגר"ע הדאיה, הגרי"ש אלישיב והגר"ב ז'ולטי זצ"ל בזו הלשון:

אכן נראה שיש לקיים את ההסכם מדין סיטומתא. עיין בהגהת ר"ב פרנקל ז"ל [– אמרי ברוך] (חושן משפט סימן רא) שהוכיח מסימן קכ"ט סעיף ה' וסמ"ע שם דגם לעניין התחייבות מהני קנין סיטומתא, וכן מבואר בשו"ת דברי חיים (חלק ב חושן משפט סימן כו) – מה שכתב בענין אחד שמכר לחבירו דבר שלא בא לעולם ונתן לו ערבון על קיום המקח ותקיעת כף כדרך הסוחרים, וזה לשונו:

"[...] דמאי שנא בדבר שאינו קנין כלל לא מן התורה ולא מדרבנן אמרינן דמנהג התגרים מבטל הדין, וכמו שאמרו בש"ס בכמה מקומות 'מנהג מבטל הלכה' – [...] בבא קמא קטז [...] בבא מציעא דף פג – ולמה בדבר שלא בא לעולם לא יאמרו אם המנהג כן 'מנהג מבטל הלכה' ? ובאמת יש לומר הטעם בדבר שבא לעולם מהני מנהג התגרים משום דגמר ומקנה אבל בדבר שלא בא לעולם אין לו מה להקנות כיון שאינו בעולם [...] הא בדבר שלא בא לעולם שייך חיוב ולימא דטעם המנהג דמהני שמחייב בנפשו דזה מהני בדבר שלא בא לעולם [...]"

ובסוף הוא מסיק:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"ולכן אם אם בגבולכם המנהג ברור לקנות אפילו בדבר שלא בא לעולם על ידי ערבון בודאי קנה בסיטומתא [...]"

ובנתיבות (סימן רא) העלה כדעת המהרש"ל (סימן לד) הסובר דב'ארנדי' מהני שטר אף שהוא דבר שלא בא לעולם, כיון שהוא מנהג ודמי לסיטומתא [...] ובשו"ת מהרשד"ם (חושן משפט סימן שפ) כתוב בתוך התשובה:

"הרי מוכח בהדיא דכל דבר שבממון יש לו שתי פנים במה שיתקיים או באחד מהדברים הברורים כדין תורה הקדושה או בחז"ל שתקנו בתלמוד, או בכל תנאי שאינם כתובים בתורה ואינם מן הדין [...] ומטעם זה אמרין בגמרא פרק איזהו נשך: 'אמר רב פפי משמיה דרבא האי סיטומתא קניא' [...] אם כן נתברר לנו ממה שכתבנו שאם הדבר אמת שדרך התגרים כמנהג פשוט בעיר אנקונה לקנות חובות חביריהם [...] מחויב מדין העיר ההיא לפרוע החוב לקונה – אף על פי שכפי דין תורתנו אין במשא ומתן בזה ממש – מכל מקום כיון שנהגו התגרים לקנות באופן הזה הקנין קיים [...]"

והואיל ולפי הנהגה בין הסוחרים הרי חוזה התחייבות בחתימת יד מחייב אותו למלאות אחרי התנאים האמורים בחוזה, ולכן במקרה שלפנינו שהמערער חתם על התחייבות לשלם למשיבה מאתיים ל"י לחודש תמורת טיפולה בילדות, מחייב אותו לקיים את כל הכתוב בהסכם מדין סיטומתא.

עיקרון זה שב ונכתב במקומות נוספים בפסקי הדין הרבניים. ראו למשל בכרך ד' (עמ' 198) בו כתבו הרבנים הגאונים הגר"י הדס, הגר"ש אלישיב והגר"ב ז'ולטי זצ"ל וזו לשונם:

ויש להוסיף על האמור: הואיל ולפי הנהגה בין הסוחרים המתחייב לחבירו וחתם על ההתחייבות, הרי זה מחייב אותו למלאות אחרי הדברים הכתובים בכתב שחתם עליו, אם כן בזה שחתם עצמו על התחייבות כמוהו כקנין ומועיל מדין סיטומתא, כי גם בהתחייבות מהני קנין סיטומתא – עיין בהגהת ר"ב פרנקל ז"ל – [אמרי ברוך] (חושן משפט סימן רא) ובדברי חיים (חלק ב חושן משפט סימן כו) [...] ולפי זה יש לראות בהתחייבות הזאת כהתחייבות בקנין.

כך גם נכתב בפסקי דין רבניים חלק ט' (עמוד 228) בפסק דינם של הרבנים הגאונים הגר"ש טנא, הגר"י נשר והגר"א הורביץ זצ"ל שכתבו בתוך דבריהם וזו לשונם:

אך כבר נאמרו ונשנו בהרבה פסקי דין כי חתימה על ההסכם מהווה קנין סיטומתא וידוע ומקובל בזמננו שכל העסקים נגמרים ונחתכים על ידי עריכת הסכם וזאת היא גמירת הדעת לכל הדברים – עיין פסקי דין רבניים כרך ד' עמוד 198 ועמוד 289, כרך ה' עמוד 259 ועמוד 311 הבאנו שיטת הפוסקים האחרונים כמו שואל ומשיב, מהרש"ם, בית שלמה (חושן משפט סימן סח) בנידון קיום חוזה שותפות. לא נחזור על הדברים שכבר נאמרו בהרחבה ובהסברה מלאה שעריכת חוזה בזמננו יש לו תוקף לכל הדברים כקנין המועיל ביותר [...] אך כפי שהסברנו הרי המקובל שעריכת הסכם בזמננו כמוהו כדין סיטומתא ועל ידי חתימה על חוזה נגמרים ענינים ועסקות בסכומים גדולים וכל צד רואה את החוזה וההסכם כהחלטי ביותר שאינו ניתן לחזרה ולחריטה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ובפד"ר כרך י"ח (עמ' 91) כתב הגאון רבי נסים בן שמעון שליט"א בזו הלשון:

באמת אף שאין קניין מכל מקום חתימה על חוזה חשובה כקניין מדין סיטומתא – כך מקובל לפסוק וכפי שכתבו בזה רבות בפד"ר [וכו'] ובעוד על כן יש לראות חתימה על הסכם – קנין לכל דבר.

וכן כתב הציץ אליעזר (טז, נג) בעניין בעל שביקש לבטל את הסכם הגירושין מהסיבה שלא נכתב בו לשון קניין או התחייבות הנדרשים על פי דיני הקניינים, וזו לשונו:

אפילו הכי מהני בנידוננו לשון כזה של הסכמה שיחשב על ידי כך כהתחייבות והקנאה באופן שלא יוכל לחזור מזה כי הרי מנהג המדינה הוא שעריכת הסכם בין צדדים וחתימתם עליו מחייב את הצדדים שלא יוכלו לחזור בהם, ומכל שכן שהוא כן כאשר מקבלים עליו גם אישור בית דין או בית משפט. ואם כן הרי חתימה על הסכם כזה הוא כעין סיטומתא, שנפסק על זה בחושן משפט (סימן רא סעיף א) שנחשב זה קנין גמור ואין אחד מהם יכול לחזור בו. ולא עוד אלא שיש לזה עדיפות מקנין רגיל שמהני זה אפילו בדבר שלא בא לעולם כמבואר בשו"ת הרא"ש (כלל יג סימן כ) – צוין גם בחידושי הגאון רבי עקיבא איגר ונב[פ]תחי תשובה (שם ס"ק ב) – והחריף לפסוק כן בשו"ת חתם סופר (חלק חושן משפט סימן סו) עיין שם. ומועיל זה גם באסמכתא (שטען מזה בא כוח המערער) כדמבאר בשו"ת חתם סופר שם, וכמו כן מועיל זה אפילו בדבר שאין בו ממש כמבואר בשו"ת מהרש"ל (סימן לו), ויעוין עוד בספר משפט שלום להגאון המהרש"ם ז"ל (בסימן רא ס"ק ג) שמביא משו"ת שם אריה (חלק חושן משפט סימן ל) שפסק בפשיטות דסוגיין דעלמא דסיטומתא מהני גם בדבר שלא בא לעולם ואין בו ממש וכמו כן כותב שם דגם לעניין ההתחייבות מהני קנין סיטומתא, עיין שם.

הוספנו שם בשלהי הדברים:

[...] יצוין שעניין זה שהזכרנו שללא נתינת תוקף של פסק דין, הסכם אינו תקף, הזכר במקומות רבים וגם בפד"ר (כרך יט עמ' 277) ובו נכתב על ידי הרבנים הגאונים הגר"ע בצרי שליט"א והגר"ש רפאל והגר"מ שרם זצ"ל בזו הלשון:

לכל הדעות הנוהג הוא שכל הסכמי גירושין טעונים פסק דין מבית דין מוסמך, ואפילו שיש פסק דין כל עוד ולא התגרשו הצדדים – ולדוגמא אם מעוניינים בשלום – יכול שיתבטל מאליו פסק הדין.

יצוין בנוסף כי בפסקי דין רבניים הזכר בטעם התוקף של הסכם גירושין גם עניין כוחו כשטר קניין. גם מטעם זה, הקניין לא יחול ללא שבית הדין ייתן להסכם תוקף של פסק דין מכיון שאין גמירות דעת במעשה הקניין ללא תוקף זה מחמת מנהג המדינה. ראו למשל פד"ר כרך י"א עמ' 173–190 ועמ' 131–147.

עד כאן מפסק הדין שכתבתי בזמנו.

ומעתה יש לומר שיסוד הקניין גם בנידון שלפנינו הוא מדין קניין סיטומתא ויסוד הזכייה של האישה בכספים של האיש הוא מדין סיטומתא ולא מדין הודאה. ובסיטומתא פשיטא שיכול להטיל תנאים כמו בכל קניין שיכול להטיל תנאי.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ונמצא ששפיר אפשר לומר כפי שכתבנו לעיל שיש אומדנא דמוכח שהאיש נתן את הכספים לאישה בתנאי שהוא יוכל ליהנות מהם, וממילא הוא פטור מלהשיב את שקיבל ממנה.

יש להוסיף כי ברגע שהאיש הכניס כספים לחשבונה של האישה הרי הכספים כבר אינם קיימים בעין, וכמו בכל חשבון בנק פרטי, הבנק חייב לבעל החשבון את כספו כחוב רגיל. אם כך, הרי שאין צורך אף להקנות את הכסף לאישה ומשמעות הסעיף בהסכם הוא בבחינת מחילת חוב של האיש על כספים שהכניס לחשבונה שיהיו שייכים לה.

לפי כל הסבר שנאמר בכוונת הסעיף שהוא חל הלכתית – קניין או מחילה – אפשר לעשותו בתנאי. היה לכאורה נראה שלא יעלה על הדעת שהאיש יחפוץ למחול לאשתו או להקנות את משכורתו הגבוהה במתנה גמורה ללא תנאי וללא תמורה, ומנגד היא ברחמיה ו'נדבת ליבה' תממן את הוצאותיו והוצאות הבית ותמיד יהיה בידה וביכולתה לעצור את התשלומים והוא לא יוכל להתנגד לכך. ולכן מסתבר מאוד היה לומר שכוונתו לפי הסעיף הייתה לתת לאשתו את הכסף במתנה או למחול את החוב אולם בתנאי ברור שיוכלו שניהם לחיות ממשכורתו זו יחד, עם כל הוצאות אשתו והקטינה במשותף. במיוחד ובעיקר כאשר ההתנהלות הייתה כזאת מלכתחילה וכי כל העניין נוהל בדרך זו משום הליכי פש"ר.

אפשר לומר בנוסח שונה להבנת העניין: נראה כי הסיטומתא פועלת בדרך הבאה: כאשר נכתב סעיף כזה או אחר בהסכם אין הכותבים בימינו מדייקים את לשונו על פי ההלכה. אין להם מושג בדבר. אלא שהם כותבים את התוצאה הסופית של מה שהם רוצים שיהיה, ומתכוונים לומר כי הם חפצים שתוצאה זו תחול בדרך המועילה, כגון במקרה דנן: כוונתו של האיש הייתה שהכסף המופקד בחשבון האישה יהיה שייך לה (ולכאורה כאמור – בתנאי). הם לא התעמקו מהי הדרך המועילה הלכתית שהתוצאה הזו תגיע לידי ביצוע, אולם כוונתם שזה יחול בדרך המועילה. ואין לך סיטומתא טובה יותר מזה.

משום הטעם הנ"ל כל זמן שההתנהלות התקיימה בדרך זו של הפקדת המשכורת אל מול שימוש בכסף להוצאות האיש והבית, נראה ברור שאין יכולה האישה לבקש כספים בחזרה.

אולם באשר לתקופה שבה נחסם החשבון והאיש לא יכול היה יותר להשתמש בו אך עדיין הכניס האיש כספים מעבר לעלות מזונות ביתו – אם כי לא ברמה גבוהה ולא בגובה שהכניס קודם לכן – ומנגד המשיכו לרדת הוצאות קבע מחשבונה של האישה לצורך הוצאות מסוימות של האיש ולימודיו: נראה כי ההפקדות היתרות של האיש מעבר למזונות ביתו באותה תקופה נועדו כדי לממן את הוצאות הקבע שכנגד שיצאו מחשבון האישה לצורך הוצאותיו של האיש. השאלה היא ביחס להפרשים בין הפקדות האישה להוצאות קבע לצורך האיש מעבר לסכום של הפקדותיו ומעל עלות מזונות הקטינה והוצאות הגן.

מצד אחד אפשר לומר שמאחר שאת מרבית הכספים בחשבון הפקיד האיש במשך חודשים רבים, ומכיוון שזכותו ליהנות מהם כפי הגדרים שנכתבו לעיל – אם בתנאי ואם בדרך שיוור – לפיכך הזכות ליהנות מפירות הכספים אינה מוגבלת בזמן כלשהו ואינה צמודה למערכת היחסים הבינ-אישית של הצדדים. זכות האיש ליהנות מהכספים שהוא הפקיד קיימת לעולם אף בתקופה שבה הפסיק להפקיד את המשכורת שלו בשלמותה לחשבון. ולפי סברה זו לעולם לא יתחייב האיש להשיב כספים שהגיעו מחשבונה לרשותו כל זמן שהם נמוכים מכלל המשכורות שהוא הכניס בעבר.

אכן מצד נוסף יש לומר לכאורה כי מאיזה טעם האישה תממן את הוצאותיו של בעלה מכספים שלה ללא שהעביר כנגדם כספים לחשבונה כאשר באמת נחסם החשבון? ואפשר

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שבמקרה דנן מועד הקרע לא יכריע בשאלה זו, שכן ההתנהלות הקבועה מימות חייהם המשותפים כוזג הייתה שמימון ההוצאות מגיע ממשכורתו של האיש העוברת דרך חשבונה של האישה. וכאשר התנהלות זו פוסקת הרי כי על האיש לשלם הוצאותיו. כך הוראות הקבע שלא הופסקו עדיין נעשו בדרך של ממילא ובהמשך הקביעות משכבר ומשלא התגרשו הצדדים למעשה עדיין לא ערכה האישה הפסקה סופית של כל קשר ענייני וכלכלי שהיה ביניהם. גם האיש הסכים בדיון שהוא יישא בחובות שקיימים מעבר למועד מסוים וכגון בעניין החובות עבור לימודיו – כך אמר בדיון ביום כ"ט באדר תשע"ז (27.3.17): "לגבי הלימודים, עשיתי קורס לנדל"ן לפני אולי שנתיים, יש צ'קים שלה, אני מסכים לשלם את יתרת הצ'קים."

במיוחד יש מקום לקבל את הגישה שמועד חסימת החשבון הוא מועד הקרע וכי הוראות הקבע שנותרו היו כהמשך התנהלות מהעבר באופן אוטומטי ולא יזום מאחר שהקרע נוצר לאחר שהצדדים טיילו יחדיו ברומא ולאחר הטיול חזרה האישה ארצה ואילו האיש המשיך לטיול בהודו ולכאורה עם אישה זרה – כמובן ללא ידיעת אשתו – דבר שכשלעצמו יוצר קרע גדול בין הצדדים ובמיוחד לאחר טיול משותף, במעבר חד לאישה אחרת בטיול המשך לטיול עם אשתו. כאשר זהו הרקע, בהצטרף לכך חסימת חשבון האישה משימוש של האיש והפחתת רמת המשכורת שהועברה על ידי האיש לחשבון האישה – כל אלו חוברים לרמת הקרע שבין הצדדים. ומעבר לכך לפי האמור כי זו הייתה ההתנהלות: משכורת מחד גיסא והוצאות מאידך גיסא.

ומצד שלישי, יתכן גם לומר כדברי עמיתי הרה"ג יאיר לרנר שליט"א שהאומדנה, כפי שכתבנו לעיל, שאדם אינו מחלק סכומי כסף גדולים לשני ללא אפשרות שהוא יוכל ליהנות מהם גם כן, אינה נכונה בנידון דידן. וכי בנידון דנן נחשב הדבר מתנה גמורה כפי פשטות ההסכם.

ונראה לי להוסיף טעם בכך שכן אומנם האיש היה מעביר את המשכורת שלו בכל חודש, אך עדיין אין בכך הוכחה ו"אומדנא דמוכח" שלא התכוון לתת לאישה במתנה גמורה כפי פשטות לשון ההסכם ביניהם.

כלומר: נראה בסברה לומר כי אומנם סעיף המתנה בכל הכספים המופקדים בחשבון האישה יתפרש כפשוטו שאכן זו מתנה גמורה וללא כל שיוור ותנאי, אלא שהערנו לעיל שלכאורה ישנה אומדנה ברורה שהוא לא יעשה כן ולא יפקיר את כספו לטוב ליבה ונדבתה של אשתו – על כך נראה לומר כי כאשר היה רואה שהאישה שינתה הרגלה לפתע ואינה מוכנה שוב לתת לו את צרכיו, הרי מייד היה מפסיק לקרואת החודש הבא את הפקדת המשכורת. נמצא שבכל חודש וחודש ההפקדה של המשכורת הרי היא מתנה מחודשת, והרי לו יצויר שהאיש היה מפקיד בכל משך שנות הנישואין רק פעם אחת, ודאי שבמצב כזה לא היינו אומרים את האומדנא כפי שכתבנו לעיל, אלא היינו פוסקים כמשמעות ההסכם ביניהם שההפקדות שהפקיד לחשבונה שייכות לה לגמרי. מעתה גם כשהמשיך להפקיד מדי חודש בחודשו – מאחר שלא היה מחויב לכך, ואם היה מבחין שהאישה אינה משתתפת איתו בהוצאות היה מפסיק לאלתר את ההוצאות – ממילא אין לפנינו אומדנה ברורה שלא התכוון למתנה גמורה כפי הלשון הפשוטה של ההסכם. יצוין שבידו של האיש היה כרטיס אשראי של חשבון האישה שבו הייתה משתמש כדרך קבע וביכולתו היה לעקוב אחר תנועות החשבון.

לפי קו זה יש מקום לומר שמכיוון שההתנהלות ביניהם אינה מוגדרת משותפת, אלא אדרבה: הגדרת המערכת הפיננסית הכללית ביניהם היא של הפרדה רכושית וכלשון ההסכם ביניהם. (אלא שלגבי כספי המשכורת שהפקיד האיש במשך הנישואין – אף שיש להגדירם כמתנה כמו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שכתבנו לעיל – מכיוון שהצדדים השתמשו בכספים הללו לצורכי הבית כפי שהעידה האישה בדיון יש לראות שיתוף בכספים אלו. השיתוף מצומצם הן מבחינת היקף הכספים – רק הכספים שבחשבון האישה ממשכורת האישה, והן לגבי השימוש בכספים – לטובת הצדדים במשך הנישואין.) ממילא נמצא שכספים שהועברו לאחר שהאישה הפסיק להעביר לאישה כספים ולאחר שהאישה חסמה את החשבון בפני האישה – יש לראותם ככספים שהועברו לאחר שגם השיתוף המצומצם הנ"ל הופסק, וככל שהועברו כספים – יש לבדוק כל העברת כספים לגופה שמא הצד השני זכאי להחזר, שמכיוון שכעת אנחנו נוקטים שהשותפות הסתיימה, ממילא כל כסף שהועבר מאחד לשני לאחר מכן הרי הוא ככל כסף שהועבר בין שני שאנשים זרים שיש לבחון את טיבו וטבעו בכל מקרה לגופו ולהכריע אם הוא זכאי לקבלו בחזרה.

לאור הנ"ל נמצא שכל מה שנתן האישה לאישה הרי זה מתנה גמורה. ומאידך גיסא כל מה שהאישה נתנה לאיש מתוך החשבון עד מועד הקרע הרי זה גם כן מתנה גמורה ובתורת שותפות מוגבלת כפי שנכתב לעיל. אך לגבי הכספים שהועברו מאחד לשני לאחר מועד הקרע יש לדון שייתכן שהאישה יהיה חייב להחזיר לאישה וכן האישה לאיש.

לאור הספק הנ"ל בעניין כוונת האישה בהפקדת הכספים לאישה, היה לנו לקבוע שעד הסכום של 5,551.20 ש"ח שהזכיר עמיתי הרב לרנר שליט"א אין מקום לתביעות שכן סכום זה מתקזז כנגד הסכום שהאישה העביר לאישה לאחר התאריך ח' במרחשוון תשע"ז (9.11.16) – מועד הקרע המסופק. (לפי חשבון העו"ש שלפנינו, בתאריך ט"ז במרחשוון תשע"ז (17.11.16) הועברו 3,000 ש"ח לחשבונה, בתאריך א' בכסלו תשע"ז (1.12.16) הועברו 151.20 ש"ח, בתאריך ז' בכסלו תשע"ז (7.12.16) הועברו 1,600 ש"ח ובתאריך י"א באדר תשע"ז (9.3.17) הועברו 800 ש"ח, סך הכול: 5,551.20 ש"ח. שאר ההעברות שבוצעו היו לצורכי הקטינה.) אך אם תציג האישה לבית הדין אסמכתאות שהיא שילמה בעבור האישה מעבר לסכום הנ"ל לאחר מועד הקרע שנקבע לעיל, יהיה מקום לדון בעניין שאלת מועד הקרע ושאלת החיוב בהחזר התשלומים לאישה.

אולם עדיין יש להסתפק שיש מקום לומר כדברי חברי הגר"ח וידאל שליט"א שהליך השותפות בין הצדדים לא פסק כל זמן שעדיין היו העברות הדדיות וכביכול מערכת הנישואין, אשר חוותה משבר גדול, לא תמה עדיין והיא כביכול בבדיקת הצדדים אם יש מקום להמשיכה. מסיבה נוספת יש מקום לומר שגם אם השותפות הסתיימה, עדיין כוונת האישה הייתה לפרוע הוצאות האישה במתנה, שהרי האישה בחייהם המשותפים הפקיד את משכורתו הגבוהה במשך תקופה ארוכה לחשבון האישה. הרי זה ברור שמעבר להוצאות הקבע והוצאות הבית והאישה, כאשר נשארו כספים בחשבון, האישה לא יקבלם בחזרה. שכן יתרה זו אין ספק שכוונתו הייתה לתת מתנה לאשתו כפי שנכתב בסעיף של הסכם הגירושין. ונראה אפוא לפי זה כי גם אם אירע קרע בין הצדדים ייתכן שהאישה בחרה שלא להפסיק את הוצאות הקבע בפתאומיות ובאופן חד כדי לסיים את הליך הפרידה בשלווה ובשקט והעדיפה לממן עוד תקופה את הוצאות הקבע כאשר בעבר הלא רחוק קבלה כספים ביתר ממשכורתו הגדולה של האישה וכאמור, זאת במיוחד משום שברור שהיה ביכולתה להפסיק את הוצאות הקבע מייד ובחירה שלא לעשות כן.

מכל הני ספקות וצדדים נראה שלא תוכל האישה להוציא ממון ממוחזקותו של האישה.

הרב שניאור פרדס – אב"ד

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הרב חיים וידאל

על אף שכתוצאת והכרעת הדין שווה דעתו של אב"ד הגר"ש פרדס שליט"א לדעתי, מכל מקום ראיתי לנכון להשיב על הערות חבריי – האב"ד הגר"ש פרדס שליט"א והגר"י לרנר שליט"א אחת לאחת כדרכה של תורה.

אומדן דעת וכוונת הצדדים

ראשית עלינו להבהיר שלכאורה ישנה סתירה בין שני יסודות שמובילים למסקנת הדין: מצד אחד העלינו כי יש תוקף להסכם הממון וכל כסף המצוי בחשבון האישה שייך לה לבדה, ומכאן שלפי ההלכה לא יוכלו הנושים לגבות מכספים אלה, אפילו יתברר שמקורם מכספי האיש, כיוון שכספים אלו אינם של האיש אלא של האישה. מצד שני העלינו כי זכותו של האיש ליהנות מהכספים שהכניס לחשבון האישה מצד שיור או מצד תנאי (כמו שיתבאר עוד בהרחבה להלן). אם כן לכאורה עולה הטענה שאם עניין זה יתגלה לרשויות הממונות על פשיטת הרגל של האיש, הרי שתעלה הטענה שאותה זכות הנאה הנתונה לבעל, אינה מגיעה לו, אלא לנושים – ששיעבודם קדם לשיעבודו. אך נראה שאין לבית הדין אלא מה שעיניו רואות, והתביעה המונחת בפני בית הדין היא הכרעה לחלוקת כספים בין הצדדים. בשלב זה בית הדין מתרשם באופן חד-משמעי כי הצדדים ניהלו את משק הבית בצורה זו שהצדדים היו זכאים ליהנות מהכספים בצורה הדרדית. עם זאת, ייתכן שיבוא יום והנושים יגלו כי הצדדים התנהלו בצורה זו, ותעלה הטענה שזכותם קודמת ליהנות מהכספים. כאמור, בית הדין אינו עוסק ואינו מוסמך לעסוק בשאלה זו, אלא רק בשאלה העקרונית של חלוקת הכספים לפי ההסכמה שהייתה ביניהם. יובהר עוד כי אף אם ההכרעה תהיה שלא הייתה לאיש את הזכות ליהנות מהכספים אלא הכספים שניתנו לאישה הם כמתנה גמורה, וכמו שהעלו צד זה חברי הדיינים שליט"א, הרי ייתכן מצב שלתביעת הנושים של האיש, תבטל ערכאה שיפוטית את הסעיף המזכה את האישה בכספי האיש. אבל כל זה אינו נוגע לדיון העומד לפני בית הדין בהכרעת שאלת חלוקת הכספים. בבוא העת, הרשות נתונה לכל אדם לתבוע חלקו מכספים אלו. ומכאן תשובה למה שנטען שהוסכם באומדנה גמורה בין הצדדים כי האישה תכניס את הכספים למשק הבית בתורת מתנה גמורה, שאם לא כן הנושים היו פושטים על הכספים שמקורם מהאיש – לאמור כל זה לא יציל מיום הדין וייתכן מצב שערכאה שיפוטית שתדון בעניין תבטל את הסכמת הצדדים, גם לפירושה זה, כיוון שסוף סוף האיש נהנה מכספיו שלא כדין. ולכן אין לנו לדון אלא כפי האומדנה המתבקשת בצורה טבעית, שהאיש לא ויתר מעולם על זכותו ליהנות מכספיו.

ועתה לגופן של טענות חבריי הדיינים שליט"א: לדעת הגר"י לרנר שליט"א משהוחלט לנקוט שיש תוקף להברחה מנושים, וזאת מחמת סעיף 25 להסכם הממון הקובע כי כל הכספים אשר יימצאו בחשבון האישה שייכים לה בלעדית, הרי שכך יש לנקוט גם לגבי הצדדים עצמם, וממילא נותרנו בקביעה כי הכספים בכל משך נישואי הצדדים הם בבעלותה היחידה של האישה, וכל מה שניתן מחשבונה לצרכים משותפים אין זה אלא מנדבת וטוב ליבה.

איני יכול להסכים להנחה זו. וכי יעלה על הדעת שבשנים שהצדדים חיו בשלום היה ביכולת האישה לבזבז את כל הכספים שהועברו לחשבונה מבעלה לצרכיה האישיים ללא שבעלה ייהנה מהם מאומה? ודאי שלא, וזאת משום שקיימת אומדנה ברורה בליבו ובלב כל אדם' שהאיש העביר את הכספים לחשבון האישה כדי ליהנות מהם ולא כמתנה גמורה לאישה שתעשה בה ככל העולה על רוחה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מובהר שאין אנחנו מדברים במקרה שהיה ביכולת האיש לבדוק שהכספים בוזבוזו לצרכי האישה בלבד, כי במקרה זה מסתבר ששתיקת האיש לנעשה הוויא כהודאה ומחילה. כל דברינו הם למקרה כגון שהאיש לא ידע או שלא היה באפשרותו לדעת את הנעשה, שלא שייך בזה מחילה. מכאן גם מענה לטענת אב בית הדין שליט"א שתמיד יש ביכולתו של האיש לפקח אם כספיו הגיעו לייעודם: לעניות דעתי אין חולק שהבחינה להגדרת זכות השיוור או התנאי של האיש בכספים צריכה להימדד למקרה – אף שהוא היפותטי – שלא היה ביכולת האיש לפקח אם הכספים הגיעו לייעודם, ומשם יש ללמוד להגדרת מעמד הכספים בכל משך זמן הנישואין.

ובאשר לטענה שלפי ההסכם הכספים הם בבעלותה, וממילא כל נתינה של הכספים לטובת משק הבית נעשו כמתנה בחזרה מנדבת ליבה, יש להשיב כי הלכה פשוטה ומקובלת בבתי הדין כי יש בכוח התנהלות הצדדים בפועל לשנות או לבטל את ההסכם – אף אם ההסכם אושר מקודם בערכאה שיפוטית, ואשר על כן התנהלות הצדדים בשימוש המשותף בכספים מעידים כאלף עדים שהאיש נתן את הכספים במטרה ששני הצדדים ייהנו מהם בצורה הראויה ומתאימה לזוג נשוי (אף אם ההנאה מהכספים אינה שוויונית). כלפי הטענה שאם הכספים אינם שייכים רק לאישה, הרי שאין תוקף להברחה, כבר השבתי מקודם שככל שאין לאיש שליטה בלעדית – על הכספים הנתונים בחשבון האישה, שהרי מקודם ההסכם היו הכספים בבעלותו, וכעת גוף הכספים עברו לבעלות האישה אלא דיש לאיש זכות משוירת ליהנות מהם כחלק מהמשק המשותף, הרי שיש תוקף להברחה וממילא אין בכוח הנושים לגבות מהם (דבשלמא אם האיש היה נשאר שותף גמור בגוף הכספים, היה מקום לנושים לבוא במקום האיש ולקחת את חלקו, אך לפי הנ"ל לאיש לא נותר חלק ממשי בגוף הכספים אלא רק זכות ליהנות מהם כחלק מהמשק המשותף).

שיוור במעות

כלפי טענת הגר"י לרנר שאי אפשר להגדיר את זכות האיש כשיוור לזכות הנאה בכספים שניתנו לאישה, וזאת לפי גישתו של מהר"ם אלשיך שאי אפשר לשייר בקניין בכספים:

הנה הלכה כרבנן בתראי, וכבר הכריעו רבותינו קצות החושן (סימן רט ס"ק ד) ונתיבות המשפט (שם ס"ק ה) שלא כמו מהר"ם אלשיך דשפיר שייך לשייר בקניין גם בכספים.

אבל נראה כי נידון דידן אינו דומה כלל לנדון שדנו בו פוסקים אלה, ואף לדעת מהר"ם אלשיך אפשר שהאיש ישייר זכות להנאה מהכספים, דהנה נדון מהר"ם אלשיך במי שביקש לתת את גוף הכספים למקבל באופן שהוא משייר לעצמו את הרווחים שיצמחו מההשקעה בכספים (או להפך). כלפי זה טען מהר"ם אלשיך שזה לא שייך אלא במקנה 'דקל לפירות', שהנותן משייר לעצמו את גוף הדקל, וכיוון שהדקל נשאר קיים, שפיר אפשר להקנות את הפירות הצומחים והגדלים ממנו, אבל בנדון שמקנה את הכספים ומשייר לעצמו את הרווחים המושקעים מגוף הכספים, כיוון שאחר ההשקעה הכספים אינם בעין, שוב אי אפשר לשייר את הרווחים היוצאים מהם (וקצות החושן הביא ראיות למכביר שגם שיוור כזה ייתכן). אבל בנידון דידן אין אנו מבקשים לשייר מדבר שגופו חלף ועבר מן העולם, אלא האיש מגביל את השימוש בגוף הכספים שייקנו מהם דברים שתהיה לו היכולת ליהנות מהם, ונראה פשוט ששייך לשייר גם בחליפי דמים כמו שכתב בשו"ת רבי עקיבא איגר (סימן קמא), וזהו לעניות דעתי דבר דלית מאן דפליג שאפשר לשייר את הקניין בו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שיר או תנאי והחלתו בנידון דידן

הגר"ש פרדס טען שלא מסתבר שהאיש התכוון לשייר את הזכות להנאה מהכספים, כי האיש אינו מכיר מושג זה כדי להחיל אותו על הכספים שהכניס, ומחמת זה מעדיף הגר"ש פרדס להגדיר את נתינת הכספים כמי שניתנו על תנאי, דהיינו שהאיש העביר את הכספים לחשבון האישה בתנאי שהוא יוכל ליהנות מהם.

כמה תשובות בדבר: ראשית, הרי ממקום שבאת לעניין החלת תנאי – הגם שלא נאמר תנאי במפורש, מכל מקום יש ללמוד מדברי התוספות (קידושין ז ע"ב ובעוד מקומות) דסגי באנן סהדי להיחשב כאילו נאמר ה"תנאי" במפורש – כמו כן נאמר כן גם אנו שלמקרה שיש צורך בשיר, יכול הדבר להיחשב כאילו נאמר ה"שיר" מכוח אותו אנן סהדי. ולכאורה הדברים קל וחומר: ומה במקום דבעינן למשפטי התנאים, ובכל זאת מהניא אומדנא כאילו התנה, במקום דבעינן רק שיר, ודאי דתהני אומדנא.

ויש לתמוך עמדה זו שיתכן שגדר הדין הוא מצד שיר גם במקרה שלא נאמר כלל לשון שיר: הנה במקור חיים (ביאורים סימן תמח ס"ק ט) הביא את קושיית הט"ז:

ובזה ישבתי מה שהקשו הט"ז (ס"ק ה) והמגן אברהם (ס"ק ג) בסימן תרנ"ח דמהיכי תיתי יופסל אתרוג שאול נימא כיון דשאלו לצאת בו בודאי הקנוהו על מנת להחזיר כמו גבי קידושין וטלית עיין שם בדבריהם.

קושיית הט"ז היא מדוע אינו יוצא באתרוג שאול – מדוע לא נאמר שיש אומדנא דמוכח שהקנה לו בדומה למשאיל טבעת קידושין לדעת הרא"ש, שאפשר לקדש בטבעת שאולה מהאי טעמא שיש אומדנא דמוכח שהקנה לו, וכן הדין בטלית.

המקור חיים הקדים בחילוק בין מתנה על מנת להחזיר שהיא מתנה חלוטה ותנאי מילתא אחריתי, ולכן מתנה כזו היא בגדר "לכם", לבין הנותן מתנה אפילו גמורה, אך מגביל את המתנה לזמן מסוים, דאינו מועיל, והיינו טעמא כי מתנה לזמן אינה בגדר קניין הגוף אלא רק בגדר קניין פירות (שימושים) ואין זה בגדר "לכם". וכתב דנפקא מינה דאם הוויא מתנה על מנת להחזיר אין לנותן כלום באותה מתנה ולכן כשמחזיר צריך להקנות לנותן בחזרה – מה שאין כן במתנה לזמן שאין המתנה יוצאת לגופה מבעלות הנותן אף לזמן שהקנה לו, ולכן כאשר מחזיר לנותן בתום הזמן, אין צריך לחזור ולהקנות לו, אלא ממילא בתום הזמן המתנה חוזרת לגמרי לשימוש הנותן. וזו לשון המקור חיים (שם):

וכן אחר הזמן אין צריך המקבל לחזור ולהקנות לנותן, אלמא דשירא הוי בגוף המתנה ולא הוי רק קנין פירות ולא קנין הגוף ובאתרוג לא מהני בלא קנין הגוף. מה שאין כן גבי מתנה על מנת להחזיר דמתנה חלוטה הוא ותנאה מילתא אחריתי כמבואר בגיטין פרק המגרש (פב, א) ובחולין (קלד, א) – תדע דאלו מחל לו תנאה אין צריך קנין חדש וכן כשמחזיר לו המקבל לקיומיה תנאה צריך לחזור ולהקנות לו בקנין חדש כמבואר בפוסקים. ומהאי טעמא אסור להקנות לקטן כיון שאינו יכול לחזור ולהקנות (סוכה מו, ב).

ועוד נפקא מינה לעניין קידש אישה שנמצאו בה מומים:

ולפי זה נראה דבאומדנא דמוכח לאו תנאה הוי אלא שירא הוא, תדע דהא בהמקדש על מנת שאין בה מומין אם רוצה למחול התנאי הקידושין קיימין (אבן העזר סימן לט סעיף ב), ובמומין גדולים דהיינו איילונית דנתבטלו הקדושין מטעם אומדנא דמוכח לא מהני מחילה וצריכה קידושין אחרים כמבואר באבן העזר.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

(לפי דרכו של המקור חיים יש להמחיש נפקא מינה נוספת:

הנה זה מפורש באחרונים וכן הובא במשנה ברורה [סימן תרנח סעיף ג] שבנותן אתרוג במתנה על מנת להחזיר אם אכלו המקבל אינו יוצא ידי חובה, כיוון שאין בידו לקיים התנאי, אבל מצד איסור גזל יש להסתפק ממתי יעבור: מצד אחד אין הנותן בעלים לעניין לאסור עליו לאוכלו כעת שהרי האתרוג אצל המקבל במתנה חלוטה, אבל מצד שני הרי לאחר שיאכלו המקבל יימנע ממנו לקיים תנאו, והוא יעבור על איסור גזל למפרע כמבואר ברא"ש [סוכה פרק ג סימן ל]. ונראה שהתביעה של הנותן שלא יאכלו, אינה תביעה עכשווית, שהרי המתנה חלוטה בידו, אלא לכל היותר תביעת גזל כיום היא על העתיד – למנוע ממנו לגזלו למפרע.

לעומת זאת במקרה שנתן את האתרוג במתנה לזמן, מלבד שאינו יוצא בו וכנ"ל נראה גם שאם ברור שהנותן מתכוון אף הוא לצאת בו אחרי שיחזור אליו יעבור המקבל באיסור גזל כבר בעת שיאכלו כי כפי שנתבאר הנותן שייר לעצמו זכות זו שהוא נותר הבעלים על האתרוג, ונאסר על המקבל לאוכלו ללא מתן רשות מפורשת ממנו).

וסיים המקור חיים: "וכיון דאומדנא דמוכח מטעם שזורא הוי, לא הוי רק קנין פירות דלא מהני באתרוג. מה שאין כן בקידושין וטלית מהני אף קנין פירות."

לדעת המקור חיים עולה ברור שבמקרה שלא אמר בלשון תנאי אך מכל מקום יש אומדנה ברורה הווי ליה כמי ששייר את בעלותו לפחות לעניין קניין הגוף, וזה לא מהני לגבי אתרוג דבעינן בו "לכם", מה שאין כן בטלית וכן בטבעת קידושין דמהני לקדש אישה אפילו בקניין פירות. ובזה מתורצת קושיית הט"ז שבמשאיל אתרוג – הגם דאיכא אומדנא דמוכח שנתן לו את האתרוג כדי שיצא בו, אך כיוון שנתן לו רק לזמן ולא כמתנה חלוטה, הוויא לה מכוח אומדנא זו לכל היותר כהקנאה לזמן דשייר לעצמו קניין הגוף, וזה לא הווי "לכם" לגבי המקבל שקיבל רק קניין פירות.

והנה המקור חיים לא ציין כראיה לדבריו את דברי התוספות הידועים בכמה מקומות (קידושין ו, ב; מט, ב) דבאומדנא דמוכח לא בעינן למשפטי התנאים. אבל נראה פשוט שהדוגמאות שהובאו בדברי התוספות הגם שיש בהם אומדנא דמוכח, אך אין במקרים אלו הגדר של שזיר, ונסביר: המקרים שהובאו בתוספות הם בדין מי שמכר קרקעותיו במטרה לעלות לארץ ישראל – הגם שלא התנה כמשפטי התנאים, כיוון שיש אומדנא דמוכח שמכר רק משום כך, הרי במקרה שלא עלה לארץ ישראל, המכר בטל והתנאי לזה מועיל כאילו התנה כמשפטי התנאים; וכן מי שנתן כל נכסיו לאחר בסוברו שאין לו בן, ואחר כך נתברר שיש לו בן, המתנה בטלה מצד אומדנא דמוכח. אך במקרים אלה לא היה כל עניין לנותן לשייר לעצמו איזה דבר בקניין, אלא אדרבה כל רצונו היה לעלות לארץ ישראל ולא לחזור בו או לשייר לעצמו, וכן בשכיב מרע – כל רצונו היה לתת מתנה לאחר כיוון שאין לו בן, ולא כיון לשייר לעצמו כלום (ונפקא מינה שאם המקבל עשה נזק לדבר הנמכר אין כל מניעה בדבר ואינו חייב כלום, כיוון שהמקבל לא שייר לעצמו את הזכות לעכב עליו). מה שאין כן בנותן אתרוג לחברו שלא בדרך מתנה חלוטה, אלא במתנה לזמן, והנותן הרי מעוניין לצאת בו בחלוף הזמן, הרי האומדנא דמוכח לשני פנים: האחד שהקנה לו לשימושים, והשני ששייר לעצמו בעלות כדי שהוא בעצמו יצא בו לאחר מכן, ולמקרה זה אין ראיה מהמקרים שהובאו בתוספות שאין בהם כל רצון לשייר איזו זכות לנותן (ומה שכללו התוספות בדבריהם גדר של נתינה בתנאי, מצד אומדנא דמוכח – גבי נותן אתרוג לחברו על מנת להחזיר – דלא בעינן ביה תנאי כפול, זהו משום שהוא כבר נחת לתת מתנה חלוטה בתנאי שיחזיר, ונמצא שלא שייר לעצמו כלום, וכלפי מקרה זה בלבד כתבו דלא בעינן למשפטי התנאים וסגי בתנאי רגיל דמהני מצד אומדנא).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נמצא שבכל מקרה של מתנה שיש בה הסתייגות שיש בה אומדנא דמוכח, יש לבחון מהו רצון הנותן – אם לשייר לעצמו דבר או לא, ובמקרה שכוונתו לשייר איזו זכות לעצמו הרי אומדנה זו מוגדרת שיור, ואם לא, דינו רק שווה ערך כאילו התנה כמשפטי התנאים.

והנה בנידון דידן נראה ברור שבהיות הצדדים נשואים לא נתן האיש את כל משכורתו לחשבון האישה בתורת מתנה שתעשה בה ככל העולה על רוחה, מטרת הכנסת הכספים לחשבונה הייתה יצירת פלטפורמה שממנה יוכלו הצדדים לקיים את משק הבית המשותף בלי שלנושים תהיה האפשרות לשלוט בכספים. ובכהאי גוונא יש אומדנא דמוכח שהאיש שייר את הזכות ליהנות מכספים אלו.

(יש לציין כאן שהמקור חיים חזר על משנתו זו דאומדנא דמוכח הווי בתורת שיור, גם בספרו נתיבות המשפט [סימן רז ס"ק ה]. והגם שקצות החושן [סימן רמא ס"ק ג] סובר דמהני גם קניין לזמן למהווי "לכם". וממילא לפי דבריו חוזרת קושיית הט"ז והמגן אברהם, ושוב אין ראייה ליסוד המקור חיים ונתיבות המשפט שהסתייגות ממתנה כשיש אומדנא דמוכח הוויא בגדר שיור בקניין. אולם קצות החושן כבר ציין שם שדעת הרא"ש והריטב"א היא שלא כדבריו. וכן פשוט השולחן ערוך באורח חיים [סימן תרנח סעיף ג] שלא כדבריו, וכן ציין בביאור הלכה [שם] שכן השיגו כבר בנתיבות המשפט [שם לסימן רמא] וכן עיקר).

מתי האומדנא דמוכח נדונה כתנאי ומתי נדונה כשיור?

זאת ועוד, נראה שבנידון דידן יש להעדיף את הגדרת השיור בקניין מלומר שבשל האומדנא דמוכח איכא כעין תנאי. וזאת לפי דברי הריטב"א בקידושין (כג ע"ב):

במשנה (שם דף כב ע"א) נחלקו רבי מאיר ורבנן: לדעת רבי מאיר עבד אינו משתחרר בכסף כלל ואילו לרבנן יכול עבד להשתחרר בכסף של אחרים. ונחלקו האמוראים (שם דף כג ע"א) אין להעמיד מחלוקת זו:

אמר רבה אמר רב ששת: דכולי עלמא אין קנין לעבד בלא רבו, ואין קנין לאישה בלא בעלה, והכא במאי עסקינן? דאקני ליה אחר מנה, ואמר ליה "על מנת שאין לרבוך רשות בו" – רבי מאיר סבר: כי אמר ליה "קני" קני עבד וקני רביה, וכי אמר ליה "על מנת" לא כלום קאמר ליה; ורבנן סברי: כיון דאמר ליה "על מנת" אהני ליה תנאיה.

והקשו הראשונים ובהם הריטב"א שם וזו לשונו:

איכא למידק דהא הכא ודאי לרבי מאיר לא סגיאל שלא כפל תנאו דהא רבי מאיר בכל דוכתא תנאי כפול בעי, וכיון דכן היאך אפשר לעבור על תנאו ויקנה רבו שהרי התנה בכפל תנאו שאם יקנה רבו לא יקנה הוא וכיון שנתבטל התנאי דין הוא שתבטל המתנה.

הקושיה היא שהרי לפי רבי מאיר בכל תנאי בעינן שיכפול תנאו כדין משפטי התנאים, וכיוון שאמר "על מנת שאין לרבו רשות בו" הרי לא ייתכן שרבו יזכה בו, שאם כן תבטל המתנה מחמת התנאי.

לאחר שהביא כמה יישובים מדברי הראשונים, כתב הריטב"א את הנראה לו ביישוב הקושיה בזה הלשון:

והנכון דהכא האי "על מנת" לא חשיב תנאה לכולי עלמא ולא בעינן ביה דקדוקי תנאין אפילו לרבי מאיר, שאין לשון תנאי והלכותיו אלא כשהוא בלשון "עשה" או "לא תעשה" בין שיעשה הוא או לא יעשה או שיעשו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אחרים או לא יעשו, אבל בדבר [שאינו] "עשה" ו"לא תעשה" אלא מילתא דממילא כגון זה שאמר "על מנת שאין לבעלך רשות בו" אינו תנאי אלא שיוור בגוף המתנה שמשייר בה שלא יזכה בה האדון או הבעל, והוא הא כההיא דאתמר בפרק הזרוע (חולין קלד, א) "על מנת שהמתנות שלי" – המתנות שלו" דחשיב כשיוורא כדפרישית התם, וכדאמרינן בפרק המוכר את הבית (בבא בתרא סג, א) "בן לוי שמכר את השדה ואמר 'על מנת שהמעשר שלי' – מעשר ראשון שלו" והוינן בה "והא אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם?" ופרישנא "דשייר מקום מעשר", [והכי נמי אמרינן התם] באומר "על מנת שדיוטה העליונה שלי". ואילו היה לשון תנאי, מה ענין אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם בכאן, והלא אדם יכול להתנות אפילו על דבר שלא בא לעולם? אלא ודאי כל כי האי גונא שהתנאי הוא בגופו של מעשה ואינו אומר בלשון "עשה" ו"לא תעשה" אינו תנאי אלא שיוור. וכל שמשייר לעצמו דכולי עלמא לא פליגי דשיוורו שיוור כהנהו דמעשר ודיוטה ומתנות. אבל הכא דשיוורא לא הוי לנפשיה אלא לזכותו של מקבל מתנה פליגי, דרבי מאיר סבר דמעשה אינו תלוי בעל מנת זה וכיון שקנה העבד קנה רבו דכגוף אחד חשיבי ומאי דשייר שלא יזכה האדון אינו כלום, ורבנן סברי דאפילו בהא שיווריה שיירה ואהני על מנת דידיה שאין הרב זוכה בה.

לדעת הריטב"א האומר לעבד "הרי זו מתנה על מנת שאין לרביך רשות בה" – אין זה כפשוטו שהתנה תנאי מפורש ב"על מנת", אלא גדר המתנה היא כמתנה ששייר בה לתכלית מסוימת – שהעבד יצא לחירות. הסיבה שאין לומר שזהו תנאי אלא שיוור, משום שבכל תנאי מוטלת על המקבל עשייה או אי-עשייה, מה שאין כן במקרה זה דלא מוטלת על המקבל עשייה או אי-עשייה – לכן אנו מחשיבים את לשון הנותן לא כתנאי, אלא כמי ששייר זכות בממון לתכלית זו שהעבד יצא לחירות. וכך הוא גם באומר "מתנה על מנת שאין לבעליך רשות", דאין כאן ציווי לעשות או לא לעשות, והרי זה כשיוור במתנה הנועד לרווחתה של האישה, ולא כתנאי.

וראה עוד בנתיבות המשפט (סימן ריב ס"ק ד) שהביא דברי ריטב"א אלו כדי ליישב את קושייתו על השולחן ערוך (שם), דהנה מבואר שם בשולחן ערוך שאם הקנה לו בית ואמר "על מנת שמשייר את הדיוטא", דאף שלא אמר מפורש שמשייר את מקום הדיוטא, מכל מקום זה מהני 'מדין שיוור'. והקשה נתיבות המשפט: הואיל ואמר לשון "על מנת", מדוע סיים השולחן ערוך שיש תוקף לדבריו רק מדין שיוור, והלוא היה אפשר לומר בפשטות שעסקה זו היא מדין תנאי, דהיינו שאם ישייר לו הדיוטא, קנה הבית, ואם לאו, המקח בטל? וכדי לתרץ זאת הביא את לשון הריטב"א הנ"ל שכל שאינו מצווה על עשייה או על אי-עשייה, אין כאן תנאי אלא שיוור, והביא דוגמאות נוספות לזה, וזו לשונו:

וכן מוכח מסברא, דהא ב"על מנת שאין לך עלי אונאה" (בבא מציעא נא ע"א) אי אפשר לפרש כלל בהלשון שאם יהיה לו עליו אונאה שיתבטל המקח, דהא עיקר רצון המוכר הוא שיתקיים המקח אף שיהיה בו אונאה ולא שיתבטל, ועל כורחך צריך לומר דתנאי שהוא במילתא דממילא הכונה היא שמשייר לעצמו זכות דלענין זה לא יהיה בו דין מקח, וכן במקדש "על מנת שאין לך עלי שאר כסות" (בבא מציעא שם) או ב"על מנת שהוא שלי", אין בהלשון משמעות כלל שבהיפך זה יתבטל המקח, כיון דהדבר הוא ממילא, וגם אין צריך בדבר זה למשפטי התנאים כמו שכתב הריטב"א (שם), ובזה כולי עלמא מודים.

וכעין זה מבואר גם בחידושי רבי עקיבא איגר (לכתובות נו ע"ב) שנקט כך בהסבר אמירת "על מנת שאין לך עלי אונאה".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וכדי לתרץ את עיקר קושייתו ביאר נתיבות המשפט בזו הלשון:

שוב לא קשה קושיא הראשונה הנ"ל, דכיון ד"על מנת שהדיוטא שלי" תנאי דממילא הוא, דהא התנה שיהיה ממילא שלו בלי קנין חדש, המתנה לא נתבטלה בביטול התנאי כמ"ש לעיל, ואין כאן רק שיור, וכיון דהדיוטא בלאו תנאו הוא שלו, על כורחך השיור זכות הוא לעניין הוצאת הזיוין.

ומכאן יש ללמוד לנידון דידן שהאיש לא אמר כל לשון תנאי, אלא שאנו באים מצד אומדנא בלבד – שהאיש לא נתן את משכורותיו במתנה גמורה לאישה שתעשה בה ככל העולה על רוחה, אלא כוונתו הייתה ששניהם ייהנו מכסף זה כאילו זהו משק משותף – הרי זה נדון כשיור ולא כתנאי, שהרי אפילו באומר לשון "על מנת" באופן מפורש, לדעת הריטב"א אין זה בכלל תנאי כיוון שלא מוטל על המקבל לעשות או להימנע מעשייה, וקל וחומר בנידון דידן, שלא נאמרה כלל לשון תנאי, שנדון הדבר כשיור ולא כתנאי.

והנה יש לעיין ביסוד דברי הריטב"א העולה מדבריו שבמקרה שהוא מתנה – לעשות או לא לעשות דבר, וזה נחשב לתנאי ולא לשיור, אם כן בנידון דידן: הגם שלא נאמר כלל לשון תנאי אלא אנו דנים הכול מצד אומדנא, הרי סוף סוף לפי האומדנא מצופה מהאישה לעשות מעשה, דהיינו לממן את משק הבית מהכספים שבחשבונה, ושוב הווי לך לדון תנאי זה כתנאי ולא כשיור.

מצד שני, מדברי שו"ת הרשב"א (חלק ב סימן קמ) נראה דגם הוא סבירא ליה כיסוד דברי הריטב"א, אך מדבריו מתבאר פרט נוסף ביסוד הנ"ל: הרשב"א נשאל בדין מי שהקנה בצוואה לבתו, באופן הבא:

על מנת שלא יהא בדבר מכל אלו הקרקעות לבעלה קנין ולא צווי ולא מניעה לא בגוף הקרקעות הנתונות לה ולא בפירותיהן בכל שעה שבעולם, אלא תמכר ותתן ותמשכן למי שתרצה שלא ברשות.

והשיב הרשב"א וזו לשונו:

תשובה: דע כי "על מנת" הכתוב בשטר צואה זה אינו כשאר "על מנת" דעלמא שהוא תנאי גמור שגוף המעשה תלוי בקיומו או בביטולו, כאומר "הרי זה גיטך שתתני [צ"ל: על מנת שתתני] לי מאתים זוז" – שאם נתנה הרי זה גט, ואם לא נתנה אינו גט; או "הרי את מקודשת לי על מנת שאתן לך מאתים זוז" – שאם לא נתן אינה מקודשת. ורבו "על מנת" הנמצאים בגמרא בכיוצא באלו. אלא "על מנת" האמור כאן נראה שאין גוף המתנה תלויה בו, שלא נתכוין האב לומר שאם תתן לבעלה בקנין גוף הקרקעות או בפירותיהן שתהא מתנת הבת בטלה, שאם נתכוין לכך היה אומר "על מנת שלא תתן לבעלה כלום מכל קרקעות אלו", אבל עכשיו "על מנת שלא יהא לבעלה קנין ולא צווי" – ירצה לסלק רשות הבעל מעל נכסים אלו, ולהעמידן כולם ביד בתו שלא יוכל הבעל לעכב בידה מעשות חפצה בהם בחיים. והרי זה כאלו אמר "ולא יהא לבעלה קנין ולא צווי ומניעה בהן".

מבואר מדברי הרשב"א כדברי הריטב"א, שלא תמיד לשון "על מנת" היא תנאי, והקובע לעניין זה הוא בחינת הרצון של המקנה, ובמקרה זה לא הייתה כוונת המקנה למנוע מבעל בתו לזכות בקניין בנסכים שהועברו אליה, אלא רק לאפשר לבתו למכור כרצונה ללא שבעלה יוכל למנוע ממנה זאת. לכן: כל שברור לנו שלזה התכוון, אנו מפרשים את לשון "על מנת" כשיור, דהיינו שהוא מקנה לבתו את נכסיו בצורה זו שהוא משייר לעצמו את הזכות הבלעדית להחלטה למי ואיך למכור – לבתו בלבד.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מדבריו נלמד גם לנידון דידן שצריך לבחון מה הייתה כוונתו של האיש בזמן שנתן את הכספים בחשבון האישה, וכיוון שהתברר שרצונו היה שמכספים אלו ימומן משק הבית, הרי שאין כל צורך להרחיב ולומר שהוא התנה עימה זאת ושם היא תפר את התנאי, כל הנתנה בטלה מראש, אלא יש לילך אחר כוונתו הבסיסית, וזו התבררה בפשטות – שמעוניין לשייר לעצמו את הזכות ליהנות מהכספים מבלי להתנות תנאי.

כך מתברר גם מדברי נתיבות המשפט שם שהביא את דברי הריטב"א במוכר בית ומשייר דיוטא לעצמו, ומבואר מדבריו כי במידה ורצונו להטיל תנאי המבטל את המעשה – שהמקבל לא יקבל את הדיוטא, הרי זה דומה ל'מתנה על מנת להחזיר', שהיא מתנה חלוטה, וכשמחזיר צריך הנותן לעשות מעשה קניין מחדש כדי לזכות בחפץ. וכמו כן במשייר דיוטא, על הצד שזהו מתורת תנאי, הרי המכר מוחלט על כל הבית כולל הדיוטא, וכדי שהנותן יזכה בדיוטא בחזרה, הוא יצטרך לקנותה מחדש (כמו שהאריך במקור חיים ובנתיבות המשפט סימן רו וכנ"ל). אכן לא תמיד זהו רצונו, ואדרבה ברגיל – עיקר רצונו שהדיוטא תישאר בבעלותו ללא צורך בזכייה מחדש, ולכן לזה צריך לומר רק שהוא שייר ולא התנה תנאי.

נמצא לפי זה שיש שני קריטריונים לבחינת הרצון להטיל תנאי או לשייר. לפי העולה מהריטב"א הקובע הוא אם התנאי הוא בעשייה ואייעשייה או בדבר שממילא, ומדברי נתיבות המשפט עולה שבין השאר יש לבחון גם אם רצון הנותן לחזור ולקנות את הדבר המשויר, או שרצונו רק לשייר בבעלותו את הדבר המשויר, ללא צורך במעשה קניין וזכייה. ובדברי הרשב"א הנ"ל, אף שנראה שהולך בשיטת הריטב"א הנ"ל, מכל מקום אין אזכור לאחד משני יסודות אלה.

ולפי זה אף במקרה שהתנאי מטיל עשייה או אייעשייה, מכל מקום כל אימת שיש לשער שאין דעת הנותן להקצין את דבריו – שאם יעבור המקבל על התנאי יתבטל המעשה למפרע, וכן שיצטרך הנותן לזכות מחדש בדבר ששייר – אלא שהוא רוצה רק לשמר את זכותו על חלק מהממון, הרי לזה סגי בשויר. וכך הוא בנידון דידן שיש להניח לפי האומדנה שרצונו להשאיר לעצמו בעלות על הכסף שישמש לצורך משק הבית ולא לצרכיה הפרטיים והאישיים של האישה. ראיה לזה מטענתו של האיש שאין הוא תובע את החזר הכספים כיוון שלפי גישתו הם היו "שותפים" בהם, והגם שהוכחנו כי אין תוקף לשותפות, מכל מקום שמעין מיהא שהוא לא הקנה את הכספים לבעלותה הבלעדית של האישה אלא שייר לעצמו בעלות על הכספים, והרי נתבאר שזה לא ייתכן שגוף הכספים נשארו בבעלתו, שאם כן היו הנושים יכולים לגבות מהם, ובעל כורחנו ששייר רק את זכות ליהנות מהם וכנ"ל.

עם זאת חובה לציין שהגם שנתבות המשפט כתב שיסוד דברי הריטב"א נכון לכולי עלמא – וכלשונו "ונראה דבסברא זו דכל תנאי דממילא כולי עלמא מודו דהוי שויר שמשייר לעצמו זכות" – יש להעיר על זה: חדא: הרבה הראשונים תירצו את עיקר קושיית הריטב"א בדרך אחרת, ומבואר מדבריהם ש"על מנת" שבמחלוקת רבי מאיר ורבנן הוא מדין תנאי ולא מדין שויר; מלבד זאת, ראה בסמ"ע (סימן רט ס"ק כח) שכתב לדעת הרא"ש ש"על מנת שיהיה לי פירות בכל שנה" – הוא תנאי ולא שויר, וראה עוד באבני מילואים (סימן לב ס"ק ח) שהביא בזה מחלוקת ראשונים. וראה עוד בתוספות בכתובות (נו ע"ב) שמבואר מדבריהם ש"על מנת שאין לי עליך שאר, כסות ועונה" הוא מדין תנאי ולא מדין שויר כדכתב הנתיבות המשפט, ובאמת רבי עקיבא איגר – שאף הוא סבירא ליה כנתיבות המשפט – כבר העיר כן ונשאר בזה בצריך עיון.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אכן לדינא בנידון דידן אין זה משנה כל כך כי בין מדין "שיוור" ובין שנסביר זאת מדין תנאי, חייבים אנו להביא בחשבון בכל דברינו שקיימת אומדנא דמוכח שהאיש לא נתן לאשתו את משכורתו במתנה גמורה.

הבהרה לגדר מועד הקרע בנידון דידן

באשר לטענה בנוגע למועד הקרע, יש להבהיר שוב כי מועד הקרע לפי גישתי אינו כמועד הקרע הקלאסי שבו אנו דנים במקרים השכיחים, שהצדדים היו שותפים מלאים בכספים ובמועד הקרע הסתיימה השותפות. במקרה זה, לגישתי, הכספים שהגיעו מכל צד – הגם ששימשו למשק הבית – מכל מקום הצדדים מעולם לא היו שותפים בהם, אלא כל צד תרם את חלקו להחזקת משק הבית. משנהנו הצדדים מכספים אלה בהסכמה מלאה והכספים כבר אינם בעין, לא קיימת זכות תביעה להשבתם, ולו מספק, מצד הלכת "דור עמי ואכול עמי", דלדינא: המוציא מחברו עליו הראיה.

גם משעה שהצדדים הפרידו מגורים ורוב המרכיבים הכלכליים המשותפים לצדדים, בְּטָלוּ (ביטול כרטיס אשראי מצד האישה וכן הופסקו העברות כספים קבועות מצד האיש), כיוון שעדיין התקיימה העברת כספים הדדית (האישה המשיכה לשלם הוראות קבע של האיש ושל ילדיו, וכן האיש העביר לאישה באופן חד-פעמי סכום כסף – הרבה מעבר לסכום הנדרש למזונות הקטינה והמדור), יש לראות בכך, ולו מספק, המשך קיום המשק ההדדי הנהוג בין הצדדים מימים ימימה. והגם שלפי גישתי כל צד זכאי לתבוע את ההנאה (בצורה מסוימת) מהכספים שהכניס, הנה בפועל האיש נהנה מהסכום היתר על סכום מזונות ומדור הקטינה, וזאת בקיזוז קבלת הוראות הקבע שהאישה שילמה בעבורו ובעבור ילדיו. וכמו כן בנוגע להוראת הקבע ששילמה האישה בעבור האיש וילדיו, נחשב הדבר כמי שנהנתה מכספיה כיוון שבמרבית הזמן שהיו נשואים, הכניס האיש הרבה יותר למשק הבית מאשר האישה, וממילא בהסתכלות כוללת, נחשב הדבר שהנאתה התקבלה עוד מקודם – עבור כל תקופת הנישואין עד למתן הגט.

הרב חיים ו' וידאל

הרב שניאור פרדס – אב"ד

באשר לדברי חברי הגר"ח וידאל שליט"א: לעניות דעתי נראה שכיוון שהאיש החזיק בכרטיס אשראי ופעל בחשבון כבשלו וגלויים היו לפניו כל הפעולות הקיימות בחשבון, הרי שכשקיבל על עצמו את הסעיף שבו נאמר שכל מה שמצוי בחשבונה של האישה יהיה שלה, קיבל על עצמו מתנה זו בלי תנאים ובלי שיוורים. האיש ידע היטב מלכתחילה כי אין כל חשש הפסד אם האישה תחליט פתאום לעצור את כל הוראות הקבע והתשלומים, שהרי ידע בבירור שידע על פעולה זו מייד ויוכל לעצור את העברת המשכורת מייד. החשש שהעלה חברי שייתכן שיקרה מקרה בלתי צפוי שהוא לא ידע על כך, הוא רחוק מאוד שהרי גם אם במקרה יתעלם לזמן מסוים מהפעולות בחשבון ויסיח דעתו מהן, הרי אלו המקבלים את הוראות הקבע – הגופים שלהם משולמים הכספים – ודאי יפנו מיידית אליו ויתרו בו בשל הפסקת התשלומים. ונמצא שעל חשש בלתי שכיח זה ודאי קיבל על עצמו שהכספים שיהיו בחשבונה יהיו שייכים לה במתנה ובכל מקרה. ועל "אונסא דלא שכיח" שכזה סמך דעתו על מתנה גמורה גם אם במקרה יקרה מקרה שכזה.

במיוחד כיוון שבנוסף לכך כאשר ההסכם נעשה בין שני צדדים אי אפשר לאמוד את דעת האיש מבלי לבחון את אומד דעת האישה (ראה כתובות מז, ב בדברי התוספות הידועים ובמקבילות ואכמ"ל).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והנה, האישה כמו גם האיש חתמו על הסכם הממון כדי להצילם מהליכי הפש"ר. ואם נדמה לעצמנו שהיגלה שישנו הסכם 'חסוי' בין הצדדים על שיוור במתנה או על תנאי בה, ודאי יאמרו המנהלים שבפש"ר שהצדדים פעלו 'מאחורי הגב' בעורמה כדי להתחמק מהליכי פש"ר כאשר באמת הכספים נותרו כשייכים לאיש מדין שיוור או אפילו מדין תנאים. מנהלי הפש"ר אינם 'למדנים', מבחינתם אם המתנה של הכספים אינה חלוטה והיא מסויגת משוורת או מותנה – תהיה ההגדרה ההלכתית הלמדנית אשר תהיה – הכספים נותרו בידי האיש וכונס הנכסים ישם עליהם את ידיו. משום כך, ברור שאם היינו מציבים נתונים אלו לפני האישה בעת חתימת ההסכם, לא הייתה זו מסכימה לחתימת ההסכם בדרך זו. ברור אפוא שההסכם נחתם כמתנה חלוטה ללא תנאים ושיוורים והיא מנדבת ליבה העבירה את התשלומים והוראות הקבע. מנגד, גם האיש – אם היינו שואלים אותו בעת חתימת ההסכם – ודאי היה מסכים למתנה גמורה, משום שאין ולא היה חשש בליבו מהפסקת התשלומים, שהרי יש בידו ביטחון לדבר שהרי ברגע שהאישה תפסיק את ההעברות, יפסיק הוא את העברת המשכורת.

לפיכך, נראה לכאורה כי העברת המשכורת מצד האיש הייתה במתנה גמורה כמו גם תשלומי האישה והוראות הקבע היו על פניו כמתנה וכפי שהארכנו בגוף פסק הדין. ובוודאי מספק אין להוציא ממון – לא כספים שהועברו טרם החריף הסכסוך ולא אלה שהועברו לאחר שהחריף, לא כספים שהועברו מצד האיש ולא כספים שהועברו מצד האישה. כאמור למעלה למסקנה אין מחלוקת בהכרעה ביני ובין חברי הגר"ח וידאל שליט"א.

הרב שניאור פרדס – אב"ד

פסק דין

לדעת הרוב נדחית התביעה באופן מלא, ולדעת המיעוט התביעה של האישה מתקבלת חלקית. הלכה כדעת הרוב. לפיכך נפסק כדלהלן:

- א. התביעות ההדדיות להשבת כספים הן מחשבון האישה והן מחשבון האיש נדחות.
- ב. על האיש להשלים את תשלום שכ"ל לימודי נדל"ן כפי שקיבל על עצמו לשלמו.
- ג. החשבון שפתח האיש במהלך חיי הנישואין שייך לו לבדו ואינו בראיזון.
- ד. בנוגע למיטלטלין: על הצדדים להגיע להסכמות בתוך עשרים ואחד יום. אם לא יגיעו להסכמות, יהיה על הצדדים לערוך רשימה של כל פרטי המיטלטלין שהיו ברשותם בעודם נשואים, למנות שמאי מטעמם שישום אותם לפי מחיר יד שנייה וכל צד זכאי יהיה לקבל מחצית משוויים.

ה. באשר למיטלטלין של הקטינה, יש להחריגם מכל איזון שכן חובת האיש – האב לספק פריטים אלה לקטינה.

מותר לפרסם בהשמטת פרטים מזהים.

ניתן ביום ב' בסיוון התשע"ח (16.5.2018).

הרב יאיר לרנר

הרב חיים ו' וידאל

הרב שניאור פרדס – אב"ד

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים